

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

(підпис)

“ ____ ” _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності ____ 051 Економіка _____

(шифр та найменування спеціальності)

за бакалаврською програмою професійного спрямування

____ Управлінська економіка та конкурентна політика _____

(назва бакалаврської програми)

на тему: «Сутність та функції грошей в умовах інформаційної економіки»

Виконавець:

студент _____ факультету

____ Боярчук Дар'я Сергіївна_ ФЕУП _____
(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Науковий керівник:

__доктор економічних наук, доцент__
(науковий ступінь, вчене звання)

__Жданова Людмила_Леонідівна__ _____
(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШЕЙ	8
1.1. Гроші як економічна категорія	8
1.2. Основні функції грошей	20
1.3. Еволюція функції грошей під впливом діджиталізації сучасної економіки	28
Висновки до 1 розділу	33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ФУНКЦІОНУВАННІ ГРОШЕЙ	35
2.1. Цифрові гроші – новий клас інструментів валютно-фінансової системи	35
2.2. Трансформація традиційних функцій грошей	43
Висновки до 2 розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ГРОШОВОГО ОБІГУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	50
3.1. Тенденції розвитку діджитал – грошей в умовах інформаційних трансформацій	50
3.2. Можливості використання в Україні досвіду країн світу	58
3.3. Проблеми та перспективи подальшого розвитку ринку цифрових грошей в Україні	63
Висновки до 3 розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	82

АНОТАЦІЯ

Боярчук Д.С., «Сутність та функції грошей в умовах інформаційної економіки»,
кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі
спеціальності «_____051 Економіка _____» за бакалаврською
програмою «_____Управлінська економіка та конкурентна
політика _____»

_____»,
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, 2024 рік

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження сутність та функції грошей.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти сутності грошей, як економічної категорії та їх основних функцій. Досліджено еволюцію функцій грошей та їх трансформацію під впливом діджиталізації сучасної економіки.

Проаналізовано трансформаційні процеси у функціонуванні грошей. Зокрема, цифрові гроші, як новий інструмент валютно-фінансової системи. Визначено які види діджитал-грошей зараз існують, які вони мають спільні та відмінні риси й як трансформувались традиційні функції грошей у інформаційній економіці. Також визначено, що основною тенденцією розвитку грошей у світі є емісія цифрових валют центрального банку (Central Bank Digital Currencies).

Запропоновано рекомендації щодо покращення та підвищення ефективності е-гривні в Україні. Зокрема, оновлення та модернізація платіжної системи для забезпечення швидких, безпечних та ефективних транзакцій, розробка технічної можливості програмування е-гривні та тестування її використання у режимі офлайн, проведення відкритих пілотних проектів для тестування е-гривні та залучення банківських та небанківських установ як агентів Національного банку, адаптація законодавства та регуляторних рамок для підтримки впровадження та функціонування е-гривні, проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громадськості про переваги та використання е-гривні.

Ключові слова: гроші, функції грошей, інструменти валютно-фінансової системи, цифрові валюти, діджитал-гроші, цифрові валюти центрального банку.

ANNOTATION

_____Boiarchuk D.S._____,
 «_____ The essence and functions of money in the information economy _____»,
 thesis for Master degree in specialty «_____051 Economics _____»
 under the program «_____ Managerial economics and competition policy _____»,
 Odesa National Economics University
 Odesa, 2024

Thesis consists of three chapters. Object of study The object of the study is the essence and functions of money.

The thesis explores the theoretical aspects of the nature of money as an economic category and its primary functions. It examines the evolution of the functions of money and their transformation under the influence of the digitalization of the modern economy.

The transformational processes in the functioning of money are analyzed, particularly digital money as a new instrument of the currency and financial system. The study identifies the types of digital money currently in existence, their common and distinctive features, and how traditional functions of money have transformed in the information economy. It is also identified that the main trend in the development of money worldwide is the issuance of Central Bank Digital Currencies (CBDCs).

Recommendations are proposed to improve and enhance the efficiency of the e-hryvnia in Ukraine. These include the updating and modernization of the payment system to ensure fast, secure, and efficient transactions, the development of the technical capability to program the e-hryvnia and test its use in offline mode, the implementation of open pilot projects to test the e-hryvnia, and the involvement of banking and non-banking institutions as agents of the National Bank. Additionally, the adaptation of legislation and regulatory frameworks to support the implementation and functioning of the e-hryvnia and the conduction of information campaigns to raise public awareness about the benefits and usage of the e-hryvnia.

Keywords: money, functions of money, instruments of the currency and financial system, digital currencies, digital money, Central Bank Digital Currencies (CBDCs).

ВСТУП

Економічна теорія, у всій своїй різноманітності течій, досліджує функціонування економіки взагалі та на різних її рівнях. Однією з невід'ємних складових цієї теорії є теорія грошей, яка є теоретичною основою для розробки та впровадження грошово-кредитної політики країни. Взаємозв'язок різних поглядів на загальну організацію економіки та на різні напрями теорії грошей породжує різні комбінації взаємодії економічної та грошово-кредитної політики. Гроші є ключовою фігурою в економіці, оскільки кожен товар у процесі продажу виражає свою вартість у грошах, що є загальним еквівалентом. Гроші мають властивість загальної безпосередньої обмінюваності і є втіленням суспільної вартості. Вони мають самодостатню цінність і є об'єктом купівлі та продажу, що лежить в основі розвитку різноманітних суспільних відносин. Обмін національної валюти між країнами виражається у валютному курсі, який є синтетичним показником вартісного співвідношення національних економік та їх конкурентоспроможності. Однак важливо враховувати, що відбулися значні історичні зміни у сфері грошей, з переходом від золото грошової до кредитної та діджитал форм. Сучасний етап еволюції грошей нерозривно пов'язаний з розвитком віртуальної економіки, що є складовою глобальної економічної системи. Основою цієї віртуальної економіки є інтерактивний бізнес, який ґрунтується на використанні інформаційних технологій. Розвиток нових форм грошей зумовлений активізацією та удосконаленням інформаційної сфери та інформаційного суспільства. Усе це обумовлює актуальність дослідження та потребує ретельного аналізу процесів, що відбуваються.

Проблемами сучасних грошей займалися багато зарубіжних учених, серед яких варто назвати праці Дж. М. Кейнса, К. Макконнелла, К. Маркса, А. Маршалла, К. Менгера, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, С. Фішера, Л. Харріса, П. Хейне та багатьох інших. Серед вітчизняних авторів, які займалися вивченням проблем грошей, слід згадати праці С. Аржевітіна, М. Бунге, Т. Говорушко, О. Дзюблюка, М. Зверякова, Я. Котляревського, О. Лещенко, В.

Міщенко, С. Міщенко, А. Мороза, С. Науменкової, О. Петрика, Л. Рябініної, М. Савлука, В. Світлічної, Т. Ставерської, В. Стельмаха, А. Чухна та інших.

Однак, навіть при тому, що проблемі розвитку грошових систем та форм грошей приділяється значна увага в науковій літературі, залишається багато недостатньо досліджених або дискусійних аспектів цієї проблематики у рамках інформаційної економіки. Саме тому проблема трансформації сутності та функцій грошей в сучасних умовах стала предметом дослідження у бакалаврській роботі.

Метою роботи є дослідження еволюції грошей та їх функцій у рамках трансформаційних процесів інформаційної економіки.

Для досягнення визначеної мети в роботі поставлено наступні завдання:

- Дослідити теоретико-методологічні засади грошей як економічної категорії;
- Визначити основні функції грошей та їх трансформацію під впливом діджиталізації сучасної економіки;
- Проаналізувати трансформаційні процеси у функціонуванні грошей;
- Розглянути цифрові гроші як новий клас інструментів валютно-фінансової системи;
- Визначити тенденції розвитку діджитал-грошей;
- Розглянути проблеми та перспективи подальшого розвитку ринку цифрових грошей в Україні

Об'єктом дослідження є сутність та функції грошей.

Предметом дослідження є трансформація сутності та функцій грошей в умовах інформаційної економіки.

Мета та завдання випускної роботи обумовили її структуру, яка складається з трьох розділів й восьми підрозділів, у яких послідовно, у відповідності з завданнями бакалаврської роботи, досліджується окреслене коло теоретичних і практичних проблем. Теоретичною основою дослідження стали концепції і положення, представлені в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів щодо проблем: формування наукового уявлення про сутність і функції грошей;

процесу еволюції грошей та їх функцій у сучасному діджитал суспільстві; формування та розвитку ринку цифрових грошей в Україні. Теоретичною та методологічною основою дослідження також є загальнонаукові і спеціальні методи пізнання та прийоми наукового дослідження, зокрема, рух від абстрактного до конкретного; єдність історичного та логічного; аналіз та синтез; принципи системності, комплексності та наукової об'єктивності, метод порівняльного аналізу.

Інформаційна база дослідження складається з наукових публікацій та монографічні видань українських і зарубіжних учених; підручників та енциклопедичних видань, нормативно-законодавчих актів України й інших країн; матеріалів наукових і науково-практичних конференцій; міжнародних рейтингів та статистичних збірників; звітів та матеріалів аналітичних агенцій.

Публікації та апробація результатів дослідження.

1. Боярчук Д. С. ІНФЛЯЦІЯ ПОПИТУ І ІНФЛЯЦІЯ ПРОПОЗИЦІЇ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК. Науковий вісник ЗЕТ та ЕП №38, 2023. – С. 42 – 46.
2. Боярчук Д.С. ІНФОРМАЦІЯ ЯК ФАКТОР І ПРОДУКТ ВИРОБНИЦТВА. Науковий вісник ЗЕТ та ЕП №38, 2023. – С. 47 – 51.
3. Боярчук Д.С. Напрямки та перспективи розвитку грошового обігу сучасної України. Науковий вісник ЗЕТ та ЕП №7, 2024. – С. 18 – 21.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШЕЙ

1.1. Гроші як економічна категорія

Неможливо уявити наш сучасний світ без грошей, які стали одним із найважливіших аспектів сучасного життя. Вони пронизують всі сфери як економічного, так і соціального життя людини. Практично все може бути об'єктом купівлі та продажу. Цінність речей, культурних досягнень та навіть міжособистісних відносин визначається за допомогою грошей, як універсальної міри вартості.

Гроші в сучасному світі впливають на формування повсякденної свідомості та, відповідно, соціальної поведінки. Їх значення для людини виходить за межі економіки, оскільки відношення до грошей суттєво впливає на формування моральних принципів та ієрархію цінностей.

Дослідження еволюції грошей дозволяє розглядати різні підходи, проте існують загальні закономірності у формуванні та використанні грошей як на макро-, так і на мікроекономічному рівні. Вивчення особливостей формування сучасної грошової культури допоможе краще зрозуміти місце та роль грошей у свідомості людини. Для цього необхідно ретельно визначити сутність грошей у науковій думці і детальніше проаналізувати досягнення представників різних економічних шкіл.

Згідно з визначенням з Енциклопедії Британніки, гроші - назва товарів або предметів, які люди різних країн добровільно або примусово приймають як еквівалент своїх послуг, а також для всього іншого, чим вони можуть розпоряджатися, це засіб, у якому виражаються ціни, погашаються борги, оплачуються товари та послуги, а також зберігаються банківські резерви [1, с. 416].

Тема грошей захоплювала людей з давніх часів. Аналіз джерел з історії економічних учень показує, що еволюція основних економічних категорій, починається з країн Стародавнього Сходу [2, с. 17]. У документах часів

Стародавнього Єгипту та Стародавньої Індії не існувало поняття «гроші», але вже йшла мова про доходи, витрати, прибуток, торгівлю та податки [3, с. 15 - 18]. Особливе місце в історії економічної думки належить Аристотелю (384 – 322 до н.е.), який вважається одним з найвидатніших мислителів давнини. Саме він вперше висловив ідеї, що передували трудовій теорії вартості та зробив перші наукові спроби зануритися у сутність економічних явищ, розкриваючи їх закономірності. Він вважав, що гроші є сутністю, початком і кінцем мінових відносин [2, с. 18].

У науковій літературі немає єдиного уявлення про поняття та ознаки грошей. У таблиці 1.1 наведено визначення терміну «гроші» з економічної та юридичної енциклопедій.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «гроші»

Джерело	Визначення терміну «гроші»
Юридична енциклопедія [4, с. 650]	Гроші – особливий товар, що виражає вартість усіх інших і обмінюється на будь-який з них, виконуючи роль загального еквівалента; будь-який предмет, котрий продавці приймають в обмін на свої товари і послуги.
Економічна енциклопедія [5, с. 654].	Гроші – особливий товар, який є загальним еквівалентом (рівноцінністю) при обміні товарів, їхньою формою вартості Сутність грошей комплексно розкривається у виконуваних ними функціях.

Джерело: сформовано автором на основі [4, 5]

Пол Самуельсон, автор праці «Макроекономіка», визначав гроші як загальний еквівалент або все, що виконує роль загальноприйнятого засобу обміну [6, с.195].

Часто при розгляді поняття "гроші" вчені використовують такі терміни як "особливий товар", "особливі речі або предмети", "умовні одиниці", "борговий знак" і навіть "випущені державою папери" для визначення терміну "гроші". Інші вчені не надають конкретних визначень, а розглядають сутність такої економічної категорії, як "гроші" через призму опису функцій, які вони виконують у економіці держави [7].

Широке використання грошей у повсякденному житті ускладнює дослідження їхньої суті. Від моменту свого виникнення до сучасності гроші пройшли довгий історичний шлях, зазнавши змін з часом. Проте гроші завжди були тісно пов'язані з історією суспільства та економічних відносин на протязі тисячоліть історії людства. Ця еволюція ускладнює точне розуміння суті грошей, оскільки на різних етапах розвитку суспільства вони набували різноманітних форм - від примітивних предметів до сучасних нематеріальних активів і носіїв складних інформаційних технологій. Тому до сьогоднішнього часу важко визначити точну природу цього суспільного явища [8].

Теоретична дискусія стосовно походження грошей має два найвідоміші напрямки: раціоналістичний та еволюційний. Незважаючи на те, що дослідження сутності грошових відносин та самого походження грошей тривають практично з моменту усвідомлення їх існування, жодна з цих концепцій не дає остаточної відповіді на поставлене питання. Обидві вони лише частково характеризують об'єкт дослідження на різних етапах його існування [9, с. 6].

Раціоналістична теорія базується на психологічному підході, який стверджує, що гроші виникли як спеціальний інструмент для полегшення обміну товарами через суб'єктивне рішення людей. До прихильників цієї концепції, яка ґрунтується на твердженні, що гроші виникли як результат згоди між людьми та визнання необхідності існування спеціальних засобів для обслуговування мінового обороту, відносять Аристотеля, Дж. К. Гелбрейта, Г. Кнаппа, П. Самуельсона, М. Фрідмена [10, с. 86].

Ідея грошей як результату домовленості переважала до кінця XVIII століття. Вважається, що цю концепцію вперше висловив Аристотель, і її затвердження знайшло відклик в античних і середньовічних суспільствах [3]. Протягом часу наукове уявлення про цю концепцію змінювалося. Наприклад, державна теорія грошей, представлена німецьким економістом Г. Кнаппом, є однією з її модифікацій. У своїй книзі "Нариси державної теорії грошей" (*Die staatliche Theorie des Geldes*, 1905) він називає гроші "продуктом правопорядку", тобто творінням державної влади, встановленим законом платіжним

засобом [11]. Подібний підхід, що базується на суб'єктивно-психологічних аспектах, спостерігається у деяких сучасних працях економістів. Наприклад, Нобелівський лауреат з економіки П. Самуельсон зазначив, що люди довго навчаються, щоб мати змогу забезпечити собі гідне існування, однак кожна зароблена ними купюра - це лише папірець, що не має жодної власної цінності. Гроші не приносять користі, доки люди не починають позбаватися їх [6, с. 195].

Однак далі Пол Самуельсон визначає, що «з макроекономічного погляду гроші заслуговують на будь-який епітет, окрім прикметника "даремний". Кредитно-грошова політика в наші дні є найважливішим інструментом держави, за допомогою якого вона намагається регулювати економічні цикли» [6, с. 195].

Інший американський вчений, також лауреат Нобелівської премії, Дж. Гелбрейт, розглядає гроші як результат угоди між людьми та надає грошові функції коштовним металам [11].

Англійський економіст Л. Харріс у своїй праці "Грошова теорія" відзначає громадський характер грошей та підкреслює, що сама по собі банкнота не має значення і набуває вартості лише тому, що суспільство через свої закони та звичаї наділяє її властивістю функціонувати як засіб обігу [12].

Отже, раціоналістична теорія відкидає ідею про те, що гроші мають товарну природу та виникають спонтанно. Цей підхід до походження грошей навіть закріплювався законодавчо у правовій системі Стародавнього Риму, де один з законів свідчив про те, що "імператор визначає вартість грошей". Ця концепція, що розглядає гроші як результат домовленості, домінувала від античного суспільства аж до кінця 18 століття [13, с.79].

Згідно з еволюційною концепцією, гроші (незалежно від волі людей) виникли в результаті еволюційного процесу і є результатом розвитку товарного обміну. Таким чином, процес товарно-грошових відносин призвів до того, що певні предмети виділилися із загальної маси товарів і почали виконувати функції грошей [9, с.7].

Еволюційна концепція вважає, що гроші виникли внаслідок розвитку товарного виробництва, вирізняючись з загальної маси товарів як найбільш

придатний для виконання ролі грошового товару. Це означає, що прихильники цієї концепції вважають, що товари стають грішми лише в межах певної особливої суспільної форми, що включає товарне виробництво та обіг. Ця концепція підкреслює об'єктивний характер виникнення грошей [14].

Основними представниками цієї концепції є А. Сміт (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776), Д. Рікардо (*Principles of political economy and taxation*, 1817), К. Маркс (*Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie*, 1867) та К. Менгер (*Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, 1871).

Епоха товарного або бартерного обміну передувала виникненню грошей. Ключовим фактором у розвитку грошових відносин було поглиблення суспільного розподілу праці, спеціалізація виробництва та суспільної діяльності людини. Грошовий обмін не тільки став результатом цього процесу, але й важливим чинником для загального розвитку та поглиблення суспільного розподілу праці та спеціалізації [15, с. 7].

У ранні стадії розвитку грошової системи використовувалися різноманітні товари, зазвичай ті, які мали найбільший попит і були найціннішими на певному ринку. Ці товари можна було обміняти на інші споживчі товари, такі як худоба, хутро, тютюн, риба, оливкова олія, сіль, перець, мушлі та різні метали.

Проте, розвиток суспільства та відповідних соціально-економічних утворень продовжувався, і наступний етап розвитку суспільного поділу праці, зокрема розвиток скотарства і землеробства, сприяв подальшій еволюції та складності товарних відносин. Відбулася переходова стадія від випадкового, епізодичного обміну до систематичного та регулярного [10].

Цей процес характеризувався переходом від простої форми вартості до повної, або розгорнутої. Отже, відмінною рисою розгорнутої форми вартості є наявність численних товарів у процесі обміну, а мінові відношення мають стабільний характер. Повна, або розгорнута, форма вартості визначається тим, що кожному товару, який виражений у відносній формі вартості, відповідає множина інших товарів у формі еквіваленту. Проте навіть розгорнута форма вартості не вирішувала всіх суперечностей між споживчою вартістю і вартістю,

що відображається у конкретній та абстрактній праці, які містяться у товарі. Ці суперечності було вирішено подальшим розвитком товарного виробництва і сфери обміну, коли відбувся перехід до загальної форми вартості. Цей перехід став можливим завдяки виділенню таких товарів з загальної маси, які почали виступати як основні об'єкти обміну. Залежно від природно-географічних, історичних та соціально-політичних умов ареалів, цими товарами могли бути різноманітні предмети, такі як худоба, зерно, хутро та інші. Ці товари почали виконувати роль загальних еквівалентів. Це вказує на перехід до загальної форми вартості. Загальна форма вартості відрізняється від повної тим, що при ній замість численних еквівалентів з'являється один або кілька, на які практично всі товаровиробники готові обмінювати свої товари, і впевнені у здатності подальшого обміну останнього на потрібні їм товари.

Другим важливим етапом стало відокремлення ремесла від землеробства та активізація сфери обігу, що супроводжувалося вдосконаленням загального еквівалента. З'явилися еквіваленти з ваговими характеристиками, подільністю, сполучністю та однорідністю (наприклад, хліб, чай, сіль тощо). Історична еволюція товарного виробництва і обміну призвела до переходу від загального товарообміну до грошової форми обміну та від загальної форми вартості до грошової. Розширення обміну за межі локальних ринків зумовило потребу переходу від товару-еквівалента до зародження і розвитку грошової форми вартості, виразником якої стали металеві гроші [10, с. 84-85].

Різниця між загальною та грошовою формами вартості полягає не в конкретному товарі, який виступає як загальний еквівалент, а в тому, чи є ця роль остаточно закріпленою за одним товаром. Якщо так, то відбувся перехід до грошової форми вартості, і споживча вартість товару-еквівалента втрачає своє значення. У високорозвинених етапах товарного виробництва й міжнародної торгівлі роль загального еквівалента суворо закріплюється за золотом.

Розвиток і розширення економічних зв'язків призвели до необхідності використання нових форм грошей, які мали б високу та стійку вартість, були обмежені у порівнянні з іншими товарами, та мали такі характеристики, як

довговічність, портативність, легку подільність, однорідність, швидкість ідентифікації та загальне визнання [15].

Адам Сміт у своїй праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» зазначає, що бажання обмінюватись якимось речами є частиною людської суті та гроші з'явилися, щоб зробити бартер більш ефективним [16].

Аналіз розвитку форм вартості показує, що гроші утворилися як похідна категорія товарного виробництва й обігу, мають товарне походження і відображають певні виробничі відносини між товаровиробниками. У грошах як загальному еквіваленті втілений безпосередній суспільний характер праці, що дозволяє вимірювати суспільні витрати й отримані результати. З розвитком суспільних відносин стає очевидним, що масовий обмін товарами без участі грошей стає неможливим. Сучасні гроші виступають як основа економіки й суспільного виробництва, що робить їх основним ресурсом і зв'язковою ланкою національного господарства [10].

Описаний вище процес формування та набуття грошових ознак містить принципи та особливості, які економісти використовували для узагальнення та формулювання базових концепцій щодо походження грошей. Ці етапи трансформації відносин вартості з товарного обміну відображають суть еволюційної концепції походження грошей, яка базується на товарній природі грошей, їх стихійному виділенні з загальної маси товарів та особливому місці в економіці. Ця концепція була докладно обґрунтована в роботах К. Маркса, але знайшла своїх прихильників і серед основоположників класичної політичної економії, таких як А. Сміт і Д. Рікардо. Вони підкреслювали, що розвиток товарно-грошових відносин і поява грошей як засобу обміну базувалися на підвищенні продуктивності суспільної праці і формуванні додаткового продукту, який став предметом обміну між виробниками [10].

Англійський економіст Давид Рікардо, який був як послідовником, так і опонентом Адама Сміта, також розглядав гроші як товар, що має цінність. Він визнавав вартість грошей як результат праці, і основу грошової системи віддавав

золоту. Рікардо рідко звертав увагу на споживчу вартість, розглядаючи її як необхідну лише для мінової вартості [13, с. 79-80].

Серед багатьох вчених, що досліджували природу грошей та їх походження, найбільш науково обґрунтованим був німецький економіст Карл Маркс. Він, проводячи критичний аналіз поширених економічних теорій свого часу, визначав роль грошей та товару в становленні капіталізму [17]. Маркс довів, що існування товарного виробництва й торгівлі, обслугованих грошима, у докапіталістичну добу, історично зумовлювало виникнення капіталу.

Категорії товару та його вартості досліджувалися представниками класичної економічної школи та їх наступниками, проте Маркс, зокрема, надав величині вартості товару стисле та логічне визначення. За його твердженням, гроші також є товаром у специфічній формі, і через участь у процесі обміну вони набирають форму ціни, яка може співпадати з вартістю або відрізнятись від неї [13].

Згідно з концепцією К. Маркса, гроші є абстрактною формою, що виражає стійкість характеристик вартості товару, і тому вони виступають універсальним посередником у бартерному обміні, що сприяє узгодженню бажань і очікувань всіх учасників угоди. Тому срібло й золото чудово підходять на роль універсального еквівалента (грошей) для різних типів товарів.

Карл Маркс розробив товарну концепцію грошей, яка лягла в основу його аналізу капіталістичних відносин. З того, що гроші обмінюються на товари, що мають споживчу вартість, випливає, що й гроші повинні мати споживчу вартість [18, с. 42]. Гроші повинні бути корисними самі по собі, так як при кожному обмінному акті обмінюється певна кількість однієї споживчої вартості на певну кількість іншої споживчої вартості. Отже, кожний обмінний акт представляється у вигляді кількісного співвідношення двох чисел (пропорцій), які називаються обмінною вартістю.

Реалізуючись лише у процесі споживання, споживчі вартості є матеріальними носіями обмінної вартості (як кількісного співвідношення "...у вигляді пропорції, в якій споживчі вартості одного виду обмінюються на

споживчі вартості іншого виду..." [18, с. 42]). Крім того, корисність будь-якого матеріалу, що використовується у якості грошей, (його споживча вартість) полягає в його посередництві у товарообміні, при якому грошовий матеріал, маючи обмінну вартість, визначає стійкість вартісних пропорцій між товарами, у яких один товар обмінюється на інший.

Під час росту обсягів торгівлі внутрішні протиріччя товару приводять до подвоєння товарного світу: з одного боку, ми маємо всі товари з їхніми споживчими цінностями, а з іншого – особливий товар, гроші, які виконують роль загального еквівалента та втілення суспільної вартості. Такий обмін стає безперервним: всі товари обмінюються на загальний еквівалент, а потім за отриманий еквівалент купують потрібний товар. Таким чином, коли загальним еквівалентом служили різні товари (як худоба, сіль, хутро тощо), виникали труднощі з поділом товару-еквівалента. Розвиток товарного виробництва та обміну призводить до того, що загальна форма вартості перетворюється в грошову, тобто функція загального еквівалента переходить від металів, а потім – до дорогоцінних металів [19, с. 17].

Карл Маркс, розглядаючи розвиток форм вартості, відзначив, що привілейоване місце серед усіх товарів у якості грошей "завоювало історично визначений товар, а саме золото"! Проте, золото після певного часу було демонетизоване (наступне до демонетизованого, століттям раніше, срібла) [20, с. 10-11].

В даний час гроші у всіх країнах світу існують у формі банкнот та монет (не у формі золотих монет та злитків, які розглядав К. Маркс як гроші) і не мають жодного зв'язку з золотом, яке було демонетизоване більше 40 років тому. Отже, гроші у формі банкнот не можна розглядати навіть як представників вартості, так само, як і грошові монети сучасних грошей, оскільки вони не мають власної вартості і, отже, розглядаються К. Марксом лише як повноправні представники грошей, тобто як знаки (золотих) грошей [21] .

Ще одним представником еволюційної теорії походження грошей є теоретик австрійської класичної школи К. Менгер. Ця концепція описує зв'язок

між практичною корисністю грошей і їх купівельною спроможністю. Згідно з еволюційним підходом, гроші виникли як результат поступового природного перетворення (в рамках еволюційного ринкового процесу) найбільш часто використовуваного товару у загальний засіб обміну. Всі інші функції грошей є похідними. Вони не можуть бути вигадками держави, оскільки це універсальний товар, який виник з обмінних угод, в рамках яких відбувається узгодження та встановлення відношень корисностей об'єктів між собою та з загальнопризнаним засобом обміну – грошима [22, с. 257-258].

Теорія грошей К. Менгера є складовою частиною загальної теорії благ. За його думкою, грошима стають товари з найбільшою здатністю до продажу. Формування вартості товару передуює процедурі його продажу. Здатність служити засобом накопичення - основна умова висування товару на роль грошей. Коли виникає потреба в обміні, при якому для кожної сторони угоди вартість їхнього майна виявляється нижчою за вартість іншого майна, і коли досягається достатньо високий рівень розвитку ринкової інфраструктури, очевидно стає потреба в створенні грошових одиниць. Люди, які отримали доступ до володіння товаром з найбільшою здатністю до продажу і усвідомили перевагу (вигоду) від цього володіння, формують "звичку", навичку ефективного обміну, а поступове усвідомлення іншими людьми цієї переваги призводить до того, що практика обміну розширюється, і в кінці кінців один із товарів висувається на роль загального засобу обміну [22].

Основні категорії товару і його вартості вже були достатньо вивчені представниками класичної школи та їхніми послідовниками, але жоден з них не надав такого короткого, логічного визначення величині вартості товару, як Маркс. Згідно з Марксом, гроші також є товаром, який набуває специфічної форми, але завдяки їх участі у процесі обміну вартість набуває форми ціни, яка може співпадати з вартістю або відрізнятись від неї. Сьогодні грошовий ринок та його головний елемент - гроші, є важливою складовою економіки будь-якої країни. Вивчаючи гроші як економічну категорію, важливе місце займає поняття сутності грошей (рис. 1.1).

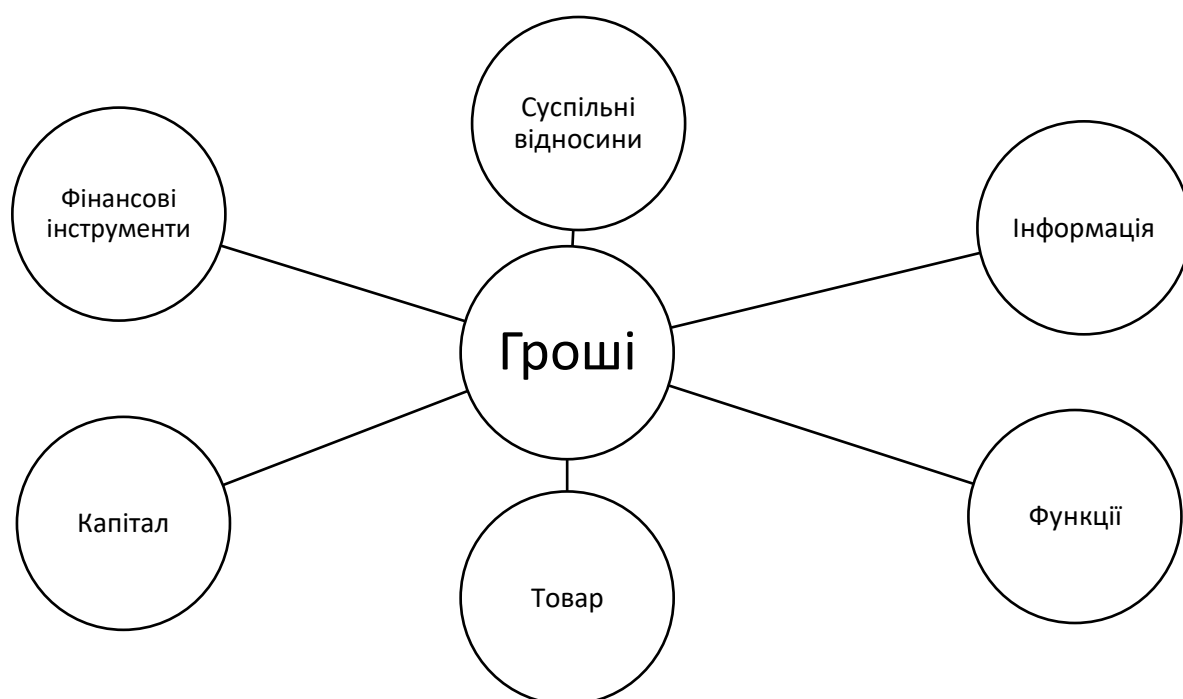

Рис. 1.1 Сутність грошей

Джерело: Складено автором за [13]

Сутність (есенція) - це філософська категорія, що завжди виступає як внутрішній зміст явища, прихований від безпосереднього сприйняття, і пізнається на рівні теоретичного мислення. Теоретично визначити головне, основне, визначальне в грошах та прихований в них зміст, їх природу, дозволить осягнути сутність та роль грошей. На рисунку 1 графічно представлено сутність грошей яку визначали науковці різних років. Розглянемо кожний напрямок детальніше.

Гроші як суспільні відносини. Економісти, які активно вивчали спадщину К. Маркса в радянські часи, найчастіше визначають гроші через призму "суспільних відносин". За думкою Л. Харріса, найфундаментальніша особливість грошей полягає в тому, що вони є суспільним феноменом [13, с. 79] і з цим можна погодитись тому, що гроші є необхідним активним елементом і складовою частиною економічної діяльності суспільства, відображаючи відносини між

різними учасниками і ланками відтворювального процесу. У такому разі сутність грошей характеризується їх участю в здійсненні різних видів суспільних відносин, проте сутність грошей не може залишатися незмінною, оскільки вона повинна відображати розвиток економічних відносин у суспільстві та зміни самого феномену грошей.

Отже, гроші виступають інструментом економічних відносин у суспільстві та засобом розподілу матеріальних ресурсів. Скасувати чи змінити гроші шляхом угоди між людьми чи рішенням держави неможливо, оскільки вони є необхідною складовою суспільних відносин. Введення грошей у суспільства, де відсутні такі відносини, також неможливе [13].

Гроші як інформація. Гроші можна розглядати як форму інформації про певну кількість вартості на певному носії, яка прийнята суспільством для створення абсолютної довіри. Інформаційна сутність грошей проявилася ще тоді, коли золота монета, через зношення, стала мати меншу вагу, ніж її номінальна вартість. Інформаційну сутність грошей можна спостерігати у чеках, розрахунках у системі жиро, кредитних картках та електронних грошах.

Гроші як товар. Один з підходів щодо сутності грошей полягає в розгляді грошей як товару. З цієї точки зору, гроші є специфічним товаром, який може обмінюватися на будь-який інший товар, виступаючи загальним еквівалентом. Навпаки, звичайні товари представляють собою лише конкретні продукти праці, тоді як гроші є універсальним втіленням абстрактної праці, незалежно від професійної приналежності. Проте сучасні гроші, не пов'язані з золотим стандартом, виступають переважно як знаки вартості і ідеальні знаки загального еквівалента. Таке визначення грошей як товару не розкриває їхньої сутності, оскільки вони вже перетворилися на абстрактну категорію, віддалившись від товарної основи [13].

Гроші як капітал. Гроші самі по собі не є капіталом, але можуть виступати як такий, коли використовуються для отримання прибутку. Кредитні гроші можуть бути однією з форм капіталу, і цей підхід дозволяє розглядати сучасні гроші як частину фінансового капіталу. Отже, щодо характеристик вартості

сучасних грошей, деякі вчені економісти вважають, що вони більше відповідають характеристикам капіталу, а не товару [23].

Отже, сучасні кредитні гроші, хоч і не є товаром у справжньому розумінні, але вони виступають перетвореною формою капіталу, подібно до того, як колишні повноцінні гроші, такі як золото, також могли виступати як капітал.

Гроші як фінансові інструменти. Гроші можуть представляти собою фінансові інструменти, що використовуються для розподілу і перерозподілу капіталу у суспільстві. Ці фінансові інструменти можуть включати акції, облігації, чеки, векселі, депозитні сертифікати та інші цінні папери. Фінансові гроші створюють новий клас грошей, спрямований на обслуговування нагромадження капіталу та розподіл доходів у суспільстві. Необхідність у фінансових грошах випливає з того, що кредитні гроші, навіть у формі депозитних рахунків, не забезпечують достатньо широких можливостей для нагромадження капіталу. Це лише одне з багатьох спроб розуміти сутність грошей, і дослідники продовжують працювати над іншими цікавими підходами до цієї теми [13, с. 80].

Гроші як функції, які вони виконують. К.Р. Макконел та Л.С. Брю у своїй книзі «Економікс» визначали, що "Гроші є тим, що вони роблять. Усе те, що виконує функцію грошей, є грошми" [24, с. 624]. Проте питання функцій грошей є дискусійним і потребує більш детального дослідження.

1.2. Основні функції грошей

У господарській діяльності термін "гроші" використовується для опису різних явищ, які відрізняються одне від одного. Ці явища, зокрема, включають:

1. Одиниці лічби- це грошові одиниці, які використовуються для визначення цін на товари;
2. Національні грошові знаки - це гроші, які використовуються в межах певної країни або її юрисдикції;

3. Іноземну валюту - це гроші, які належать іншій країні або використовуються в інших країнах;

4. Записи на банківських рахунках - це гроші, які зберігаються у банках у вигляді записів про певну суму грошей, доступну власнику рахунку для витрат та інших операцій;

5. Кошти, витрачені на придбання цінних паперів - це гроші, які використовуються для купівлі акцій, облігацій та інших фінансових інструментів;

6. Боргові зобов'язання, що використовуються для платежів - це гроші, які можуть бути використані для розрахунків з кредиторами або для погашення заборгованості [25].

Таке різноманіття у використанні терміну гроші пов'язано з тим, що гроші виконують різні функції в економіці, і в кожній з цих функцій вони мають свою специфічну форму прояву.

В економічній літературі існує різноманітність підходів до розуміння функцій грошей, оскільки розвиток цих функцій відбувався у зв'язку з ускладненням товарного виробництва та змінами на ринку (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Функції грошей

№ з/п	Автор	Функції грошей
1	Платон [26, с.19]	• міра вартості; • засіб обігу
2	Л. Харріс [12, с.75]	• засіб обігу; • міра вартості; • засіб збереження вартості
3	Д. Рікардо [27, с.62]	• загальний засіб обміну
4	К. Маркс [17, с.107]	• міра вартості, • засіб обігу, • засіб накопичення, • засіб платежу • світові гроші
5	Т. Крамп [28, с.141]	• засіб платежу, • міра вартості, • одиниця виміру, • засіб обігу, • засіб нагромадження багатства

6	К. Макконелл, С. Брю [24, с. 273]	• засіб обігу, • міра вартості, • засіб заощадження
7	С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі [29, с. 473]	• засіб обміну, • одиниця лічби, • засіб збереження вартості, • міра відкладених платежів
8	Рябініна Л.Н. [21, с. 41]	• засіб обігу, • засіб вираження товарних цін, • засіб платежу, • засіб зберігання та нагромадження цінності

Джерело: складено автором за [12, 17, 21, 24, 26-29]

Кожен етап розвитку товарно-грошових відносин визначав свою унікальну сукупність функцій грошей і способів їх взаємодії. У таблиці 1.2 надано перелік функцій грошей, які виділяли деякі науковці різних років. Розглянемо ці функції більш детально.

Традиційно в економічній теорії кінця XIX — початку XX століття виділяли п'ять основних функцій, які виконують гроші: міра вартості, засіб обігу, засіб накопичення, засіб платежу і функція світових грошей [30].

Кожна з головних функцій грошей має свої унікальні особливості і відмінності, а також власний механізм реалізації.

Найбільшу дискусію серед науковців викликає роль грошей, як міри вартості. Довгий час пострадянські економісти дотримувались марксистської точки зору на цю функцію грошей. Але аналіз публікацій останніх років демонструє переосмислення цього бачення [21, с. 36]

Розглядаючи роль грошей як міри вартості, слід зазначити, що раніше вони мали реальну вартість, яка відповідала вартості товару або матеріалу, з якого вони були зроблені (наприклад, золота чи срібла). У своїй роботі «Капітал» К. Маркс писав, що «...перша функція золота полягає в тому, щоб доставити товарному світу матеріал для вираження вартості, тобто для того, щоб виражати вартість товарів як якісно однакових і кількісно порівнянних величин. Воно функціонує, таким чином, як загальна міра вартості, і перш за все в силу цієї функції золото — як специфічний еквівалентний товар — стає грошима» [18].

Але у сучасному світі гроші всіх країн існують у формі грошових білетів і монет, а не у вигляді золотих монет і злитків, які К. Маркс розглядав як гроші. Ці гроші не мають жодного зв'язку з золотом, яке було демонетизоване майже 50 років тому. І як зазначає Рябініна Л.Н. «... гроші у вигляді грошових білетів не можна розглядати навіть і як банкноти (що були представниками вартості, золота і грошей), котрі так само, як і грошові білети сучасних грошей, не мали власної вартості й тому розглядалися К. Марксом лише як повноправні представники грошей, тобто як знаки (золотих) грошей» [52, с. 34]. З цього випливає, що сучасні гроші у формі грошових білетів не є ані знаками грошей, ані банкнотами, і їх можна розглядати лише як сурогат банкнот. За думкою Л.Н. Рябініної, при таких умовах грошові білети сучасних грошей, так само, як і неіснуючі сьогодні банкноти, не можуть вимірювати вартості товарів своєю власною вартістю, якої вони до того ж і не мають. Але виступають у якості вираження купівельної спроможності або як засіб вираження товарних цін [21, с. 40-41].

Гроші, як міра вартості, передусім виступають узагальненим еквівалентом вартості всіх товарів. Завдяки грошовій системі відпадає необхідність виражати ціну товару через усі інші товари, на які його можна було б обміняти. Ціну будь-якого товару достатньо виразити тільки через грошову одиницю. Для встановлення цін різних товарів, що мають неоднакову вартість, потрібно встановити масштаб їх порівняння. Історично масштаб цін – це прийнята в певній країні кількість металу (золота або срібла), яка слугує одиницею вимірювання ціни товару. Чим стабільніший масштаб цін, тим краще гроші виконують функцію мірила вартості [31].

У період прямого обміну товарів на монетарні метали, функція міри вартості відігравала важливу роль в товарообмінних процесах, які поступово еволюціонували. Вимірювання вартості товарів здійснювалося шляхом порівняння їх з конкретним товаром, що виконував функцію загального еквіваленту. З розвитком відносин між товарами і грошми, монетарні метали спочатку замінили розмінні на золото та банкноти, а потім на паперові гроші.

Паперові гроші, виступаючи як міра вартості, втрачають прямий зв'язок з конкретними товарами і набувають ідеального характеру. Спроможність сучасних грошей виконувати функцію міри вартості в основному пов'язують з відмовою від товарного обміну на основі їх власної вартості. В західній економічній літературі функція грошей, як міри вартості, взагалі втрачає свою актуальність, замінюючись переважно категорією ціни для виміру і порівняння товарів [32, с. 319].

Функцію грошей як засобу обігу визнають майже всі економісти незалежно від їхніх теоретичних установок. Розглядаючи роль грошей у цій функції, вони вбачають їх як посередників у процесі обміну товарів, забезпечуючи протилежно спрямований рух товарів та платіжних засобів. З розвитком сучасної економіки і зростанням рівня спеціалізації та кооперації, яке супроводжується збільшенням територіального та функціонального розподілу між виробниками та споживачами, важливість грошей як засобу обігу зростає. Деякі дослідники вважають цю функцію просто технічним інструментом, який забезпечує обмін товарів, тоді як інші намагаються розглядати її в контексті глибоких соціально-економічних процесів, які вона опосередковує [30, 32].

Одноставне визнання функції грошей як засобу обігу пов'язане з тим, що цю роль можуть виконувати різноманітні форми грошей, такі як золото, паперові гроші та електронні носії інформації. Функція засобу платежу базується на взаємному русі товарів і платіжних засобів, коли момент оплати відокремлений від моменту отримання платежу. Це означає, що продавець виступає як кредитор, а покупець – як боржник. У сучасній ринковій економіці зростає розрив між виробництвом та споживанням товару, що призводить до розвитку різних форм кредитування та оплати.

Сучасна економічна активність сильно залежить від використання грошей у формі банкнот, карток, чеків, які постійно збільшують свою частку в платіжних операціях. Розвиток кредитних грошей у ролі платіжного засобу також пов'язаний з процесами акціонування, концентрації виробництва та зростанням

монополій. У деяких випадках роль засобу платежу розглядається у контексті рахункових одиниць та технічних інструментів товарообмінних процесів. [32].

Гроші, як засіб обігу, виконують посередницьку роль під час обміну товарів і сприяють уникненню неефективності бартерного обміну. Кількість грошей, що потрібна для обігу, залежить від суми цін товарів і послуг, що обмінюються, і швидкості обігу грошей. Основна ідея функції грошей як засобу обігу полягає у русі товарів, при цьому гроші виконують тимчасову роль і виходять з обігу після виконання своєї функції [31, с. 206]

Функція грошей як засобу обігу також проявляється у їхній ролі як засобу платежу. Гроші як засіб платежу дозволяють розраховуватися за борговими зобов'язаннями. Під час покупки товарів на ринку покупці можуть бути не обмежені наявністю готівки з різних причин: наприклад, деякі товари потребують тривалого часу на виготовлення (птиця, худоба), а інші - менше (вироби з кераміки, дерева); також існує сезонність у виробництві та реалізації товарів (сільськогосподарська продукція); іноді гроші знаходяться у руху різну тривалість. У таких випадках виникає потреба відкладеного платежу за товари. Тут гроші виступають не лише як засіб обігу, але й як засіб погашення боргу. Функція грошей як засобу платежу відрізняється від їхньої ролі як засобу обігу тим, що вони завершують транзакцію, а не просто посередничають у ній [31].

Функція накопичення або збереження вартості відіграє важливу роль у розвитку економічних систем. В марксистській концепції ця функція переважно асоціюється з абстрактною вартістю та процесами тезаврації, коли цінні метали, монети та банкноти вилучаються з обігу з метою накопичення, а не для отримання доходів, у очікуванні збільшення їх вартості чи отримання прибутку у майбутньому [33]. У сучасній ринковій економіці основний аспект функції накопичення пов'язаний з інвестуванням. Процес накопичення може здійснюватися самими учасниками економічної діяльності або через кредитні установи, що забезпечують інвестиції, які становлять основу економічного зростання. Серед різних інструментів накопичення тільки гроші мають

абсолютну ліквідність і можуть бути використані в будь-яких сферах господарської діяльності.

Гроші, як засіб накопичення, служать як запас багатства, що забезпечує їхнього власника здатністю до покупок у майбутньому. Гроші вважаються найбільш ліквідним майном, оскільки їх можна легко обміняти на інші активи. П. Хейне, американський економіст, у своїй роботі «The Economic Way of Thinking» писав: "Чим більш ліквідна річ, то більше вона схожа на гроші. Коли певний вид майна сягає абсолютної ліквідності, то ця схожість сягає найвищої позначки" [34, с. 540]. Збереження чи нагромадження грошей розглядається як необхідна умова для розвитку товарного виробництва.

Компанії повинні нагромаджувати певну частину свого прибутку у вигляді готівки, щоб здійснювати покупки палива, обладнання, техніки тощо. Особистості також нагромаджують гроші для придбання потрібних товарів і послуг. На сучасному етапі розвитку суспільства нагромадження капіталу відбувається не лише в межах окремих держав, а й на рівні груп держав, що ілюструється, наприклад, Європейським Союзом [31].

Збільшення кількості фінансових посередників є наслідком використання різноманітних шляхів для нагромадження та переказу коштів, що є характерною рисою ринкової економіки. Світові гроші пов'язані з міжнародним розподілом праці у виробництві товарів та послуг. Однак деякі економісти мають сумніви у необхідності виділення цієї функції, оскільки вона не представляє нічого суттєво нового порівняно з національними грошима, де деякі з них вже використовуються на міжнародному рівні та виконують роль світових грошей.

Спочатку роль світових грошей виконувало золото, але з часом ця функція перейшла до англійського фунта стерлінгів, а далі до американського долара. З часом конкуренцію національним валютам створили міжнародні розрахункові одиниці, такі як CDR, ЕКЮ, а в наш час – євро. Встановлення ціни однієї національної валюти відносно іншої або їх курсів є однією з найважливіших проблем у міжнародній економічній діяльності. Згідно з Шевченко С.Г., курсоутворення – це одна з ключових функцій світових грошей, яка впливає на

динаміку експортно-імпортних операцій. [32]. Але за думкою Рябініної Л.Н. «сучасні ... гроші через відсутність у них будь-якого зв'язку із золотом, цієї властивості ... узагалі не мають» [21, с. 41].

Аналіз функцій грошей допомагає відповісти не на запитання "що таке гроші?", а, скоріше, на запитання "як використовуються гроші?". Варто зауважити, що самі функції грошей не визначають їх сутності, а лише відображають деякі їхні властивості та характеристики.

Суть грошей визначається, насамперед, їх активною роллю у всіх аспектах економічного життя суспільства - від розподілу ВВП та формування державного бюджету до проведення грошово-кредитної політики та покупки товарів і послуг. Рух грошей забезпечує безперервність економічної діяльності та робить можливим здійснення господарської діяльності людини. Сучасна роль грошей - спрощення процесу обміну, стимулювання підприємців до випуску найбільш актуальних продуктів, розширення асортименту товарів, швидка адаптація до змін потреб ринку. Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що роль грошей стала набагато важливішою в умовах ринкової економіки та зростання та ускладнення міжнародних операцій [8, с.26].

Аналізуючи публікації з питань грошей та їх функції на різних ступенях розвиненості ринку та ринкових відносин еволюційного розвитку, можна виділити наступні форми :

1. Випадкова форма. Обмін одного товару на інший без визначеного логічного зв'язку;
2. Розгорнута форма обміну. Серед широкого асортименту товарів, що обмінюються, виділяються кілька - більш цінні за визнанням суспільства, в межах якого відбувається обмін;
3. Загальна форма обміну. Існує один основний товар (наприклад, спеції, сіль тощо), на який обмінюють наявні товари, а потім обмінюють "основний товар" на необхідний товар або послугу;
4. Грошова форма обміну. Виникнення грошей у сучасному розумінні. Існує прив'язка грошей до цінних металів: золота, срібла. Виготовлення монет;

5. Знакова форма вартості. Поява паперових грошей, банкнот. Гроші все ще залежать від цінних металів. Це пов'язано з тим, що вартість грошей залежить від вартості золота;
6. Кредитні гроші. Розвиток банківської справи сприяє появі нових форм грошей – векселів, чеків тощо;
7. Електронні та цифрові гроші. Матеріальними носіями цифрових грошей є обсяги інформації у комп'ютеризованих мережах грошового обігу та потоки у їхній системі. Слід зауважити, що цифрові гроші відрізняються від електронних. Іншими словами, електронні гроші прив'язані до традиційних грошей (тобто їхньої номінальної кількості, наприклад, гроші на пластиковій картці), а цифрові — ні [35, 36]

Гроші, існуючи як інструмент, що обслуговує економічні відносини, дуже сприйнятливі до інновацій, тому економічний розвиток сприяє трансформації і функції грошей.

1.3. Еволюція функції грошей під впливом діджиталізації сучасної економіки

З розвитком цивілізації людство розвивало також форми грошових відносин. На кожному з етапів було багато недоліків існуючих на той момент грошових відносин, які і ставали причинами трансформації та переходу до наступної сходинки розвитку. Для переходу від товарообміну до паперових грошей людству знадобились сторіччя. Сучасні технології стрімко змінюють наше оточення, у тому числі і грошові відносини. Крім того, сьогодні людство знаходиться на порозі нового етапу, де гроші або їх форма можуть бути представлені у вигляді цифрового обсягу інформації.

Хронологічно еволюцію грошових відносин та причини їх трансформації надано у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Основні причини трансформації грошових відносин

Вид грошей	Історичні грошові відносини	Основні недоліки
Товарні гроші	Бартер, товарообмін. У якості грошових одиниць використовуються товари – спеції, шкіри тварин, мушлі тощо	- Неможливість визначити точну вартість товарів. Наприклад, скільки голів скоту коштує шматок землі. - Непрактичність, проблеми з транспортуванням
Чекані монети	Перші монети були виготовлені з суміші золота та срібла. Згодом з'являються монети, що виготовлені окремо з золота або срібла	- Залежність від кількості золота/срібла в державі. - Складність в транспортуванні. - Відсутність системи встановлення курсу монет. - Перевага монет великого номіналу.
Паперові гроші	Перші паперові гроші з'явилися в Китаї. З появою паперових грошей в Європі з'явилися перші банки, які надавали послуги зберігання капіталу та проведення платежів. В обмін на зберігання монет банки видавали квитанції, які стали першим видом паперових грошей.	- Конкуренція між дорогоцінними металами та паперовими грошми. - Зростання розриву між паперовою масою та її забезпеченням, інфляція - Відносно швидке зношування паперових грошей. - Потреба «друкувати» великі обсяги грошей у випадку гіперінфляції.
Електронні гроші	Стрімке зростання інформаційних технологій, глобалізація. Розвиток розрахунків за допомогою платіжних карток. Використання електронних та цифрових грошей	- Зростання шахрайських схем, пов'язаних з крадіжками електронних коштів. - Залежність від банківських серверів. - Відсутність довіри до електронних валют.

Джерело: складено автором на основі [14, 23, 26, 37]

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій став основою для формування підґрунтя цифрової економіки. У науковому розумінні цифрова економіка є економічною категорією, яка, з одного боку, відображає певні виробничі відносини між учасниками процесу інформатизації суспільного виробництва, а з іншого - є передовим методом господарювання. Термін "цифрова економіка" увійшов у науковий та політичний обіг як відображення реальних процесів, які відбуваються і прискорюються у суспільному виробництві [38].

Внаслідок цього виникли та стрімко розвиваються нові ринки, нові форми комунікацій та нові підходи до організації та управління виробництвом товарів і наданням послуг. Цифрова трансформація сприяла значним змінам у світогляді: поряд з матеріальними або "відчутними" цінностями з'явилися цифрові, починаючи від прав на об'єкти інтелектуальної власності та закінчуючи персонажами у комп'ютерних онлайн-іграх. Ці товари та послуги почали обертатися на глобальному цифровому ринку, який з моменту свого зародження не знає географічних кордонів. Особливістю цього ринку є те, що більшість товарів та послуг споживаються і використовуються в цифровому просторі, що призводить до прискорення комунікації між продавцями та покупцями, а також постачання цифрових продуктів. У той же час обслуговування угод купівлі-продажу здійснюється за допомогою фіатних грошей та банківської інфраструктури [39, с. 156]. Під фіатними розуміють «забезпечені фізичним активом грошові знаки, які є законним методом платежу. У межах сучасної фінансової системи домінуючою формою грошових знаків є фіатні гроші. Практично всі валюти — фіатні, у тому числі гривня, фунт стерлінгів, долар США та багато інших. А євро, молода валюта, одразу була створена як фіатна» [40].

Стикання цифрового середовища з аналоговими каналами передачі цінностей призводило до дисонансу швидкості та вартості операцій можливостям цифрового середовища і потребам учасників угод. Крім того, з'явився ризик втрати цифрових активів та грошей через шахрайство інших осіб [38, 41].

Необхідність вирішення таких проблем посилилась через світову фінансово-економічну кризу 2007-2009 років та інші чинники, такі як порушення стабільності глобальних економічних зв'язків через зростання торговельних бар'єрів з розвиваючимися країнами, запровадження економічних обмежень та масове використання захисних економічних заходів. Ці обставини зумовили звернення заінтересованих осіб до створення нових механізмів для підтримки та посередництва у торговельних операціях, інвестицій, які не пов'язані з

коливаннями на звичайних фінансових ринках, а також до розробки нових форм грошових одиниць, що відповідають потребам цифрової економіки та в деякій мірі автономні від держав-емітентів [39].

Збільшення обсягу продажу продукції веде до створення та еволюції новаторських фінансових інструментів. Згідно з визначенням різних дослідників [42, 43], фінансові інновації охоплюють розробку та розповсюдження нових фінансових інструментів, технологій, ринків і установ, або, в ширшому сенсі, - процеси створення та впровадження нових фінансових інструментів, технологій, ринків, методик і бізнес-моделей, що включають застосування вже існуючих ідей у новому ринковому контексті. Однак, таке визначення не відображає всієї складності інноваційного процесу у фінансовому секторі, де один інноваційний продукт може поєднувати в собі багато функцій, включаючи циркуляцію, організаційну структуру, маркетингові стратегії та інші елементи, а також сприяти розвитку відповідної інфраструктури [39].

Фінансові інновації виникають та розширюються, як засоби для підвищення швидкості циркуляції товарів та послуг, як у споживчій, так і у виробничій сферах, а також сприяючи прогресу самої фінансової технології. Вони є також результатом прагнення до здобуття конкурентних переваг їх творцями. Крім надання конкурентних переваг, фінансові інновації забезпечують більш ефективне використання капіталу для інвестицій. Нові фінансові інструменти, як елементи конкуренції, сприяють економічному розвитку, збільшуючи попит у фінансовому секторі та стимулюючи інвестиційну активність.

Важливо підкреслити, що основною властивістю товару, який використовується як грошовий еквівалент, є його вартість. Цінність фіатних грошей складалася протягом історії: від часу їх введення, через зв'язок із золотим стандартом, до сучасних гарантій від держав-емітентів. Сьогоднішній статус та роль держави значною мірою впливають на довіру до фіатних грошей та їхню цінність. Платіжні та транзакційні системи зазвичай оцінюються за такими параметрами, як безпека, ефективність, надійність та швидкість обробки. Для

отримання конкурентних переваг нова система має пропонувати поліпшення хоча б у одному з цих аспектів. Наприклад, готівка виявилася кращою за бартер, оскільки вона усунула необхідність точного взаємного відповідання товарів між торговельними партнерами. Кредитні та дебетові картки часто ефективніші за готівку, оскільки платежі здійснюються електронно і не потребують фізичної передачі. Також, втрата кредитної чи дебетової картки не призводить до втрати коштів, що є великою перевагою порівняно з готівкою. Це стосується і банківських переказів, які зазвичай використовуються для переведення великих сум грошей [39].

Розвиток криптовалют є технологічною реакцією на нові виклики та проблеми, що виникають у процесі змін у глобальній економіці та системі державного контролю. Криптовалюта, як елемент цифрової економіки, є міжнародним продуктом, розробленим для задоволення потреб усіх учасників фінансових операцій, і базується на алгоритмах, що ґрунтуються на чітких математичних принципах. Саморегулювання обігу криптовалют забезпечує їх стабільність перед можливими зовнішніми втручаннями. Крім того, криптовалюти сприяють зниженню витрат на транзакції, полегшують процес зберігання та передачі вартостей. Тому, за деякими параметрами, криптовалюти можуть бути більш зручними для використання, ніж традиційні грошові одиниці, що перебувають у обігу [43].

На відміну від традиційних цифрових та інших державних грошових форм, які випускаються та регулюються державою для забезпечення товарного обігу, криптовалюта зазвичай не підкріплена фізичними активами і не має державної гарантії. Її вартість визначається персональним сприйняттям і суспільною довірою. Будучи програмним кодом, криптовалюта має ризики стабільності, обмеження у прямому обміні на товари, технічні складнощі, пов'язані з майнінгом та циркуляцією, але все одно використовується як грошовий засіб. Вона відрізняється від фіатних грошей обмеженістю в обігу та саморегулюванням без державного втручання. Емісія криптовалюти також

вважається зручним інструментом для залучення приватних інвестицій у бізнес-проекти.

Перспективи використання криптовалюти відрізняються для громадян, держави та бізнесу. Для бізнесу це новий спосіб взаємодії між економічними суб'єктами з меншою кількістю посередників, таких як банки та державні установи, що веде до зменшення бюрократії, прискорення надання послуг та зниження вартості транзакцій [39].

Висновки до розділу 1.

1. Гроші є важливим аспектом сучасного життя і пронизують всі сфери економічного та соціального життя людини. Значення грошей в сучасному світі виходить за межі економіки і впливає на формування моральних принципів та ієрархію цінностей. Відношення до грошей суттєво визначає соціальну поведінку та свідомість людини.
2. Дослідження еволюції грошей дозволяє виявити загальні закономірності у їх формуванні та використанні як на макро-, так і на мікроекономічному рівні, що є важливим для розуміння сутності та функціонування економічних процесів.
3. Гроші відображають сутність економічних відносин і виконують важливі функції у суспільстві. Різноманітні терміни використовуються для визначення грошей, від "особливого товару" до "боргового знаку". Це свідчить про складність і різноманітність підходів до розуміння суті грошей серед вчених.
4. Дискусія про походження грошей поділяється на раціоналістичний та еволюційний підходи. Жоден з цих підходів не є досконалим, але обидва вони важливі для розуміння еволюції грошей та їхньої ролі в економіці.
5. Науковці різних років визначали сутність грошей як суспільних відносин, як специфічного товару, як форму інформації про певну кількість вартості, як капіталу, як фінансових інструментів та як функцій, які вони виконують

6. Гроші виконують різні функції в економіці, і в кожній з цих функцій вони мають свою специфічну форму прояву. В економічній літературі існує різноманітність підходів до розуміння функцій грошей, оскільки розвиток цих функцій відбувався у зв'язку з ускладненням товарного виробництва та змінами на ринку.
7. Аналіз функцій грошей допомагає відповісти на запитання "як використовуються гроші?". Самі функції грошей не визначають їх сутності, а лише відображають деякі їхні властивості та характеристики. Суть грошей визначається їх активною роллю у всіх аспектах економічного життя суспільства.
8. Гроші, як інструмент, що обслуговує економічні відносини, дуже сприйнятливі до інновацій, тому економічний розвиток сприяє трансформації і функції грошей.
9. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв формуванню цифрової економіки, яка відображає виробничі відносини та становить передовий метод господарювання. Цифрова трансформація призвела до значних змін у світогляді, з'явилися нові ринки та форми комунікації, а також нові підходи до управління виробництвом і наданням послуг.
10. У цифровому просторі товари та послуги обертаються на глобальному ринку, що не знає географічних кордонів, проте обслуговування угод відбувається за допомогою фіатних грошей та банківської інфраструктури.
11. Фінансові інновації спрямовані на прискорення обігу товарів і послуг, розвиток фінансових технологій та створення конкурентних переваг для їх ініціаторів. Значна частина економічного прогресу та ефективного використання накопичень для інвестиційних цілей пов'язана з впровадженням нових фінансових інструментів та технологій.
12. Криптовалюта, як інноваційний продукт цифрової економіки, відкриває нові можливості у сфері фінансів, але вона також стикається з викликами, пов'язаними зі стабільністю, регулюванням та довірою до неї від членів суспільства.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ФУНКЦІОНУВАННІ ГРОШЕЙ

2.1. Цифрові гроші – новий клас інструментів валютно-фінансової системи

Сучасний розвиток інформаційних технологій призводить до виникнення нових форм грошей та широкого розгалуження платіжних інструментів, що використовують переваги цифрової ери. Це відбивається у повсякденному вжитку та науковій літературі через введення багатьох нових термінів для опису цього різноманіття, таких як електронні гроші, електронна валюта, цифрові гроші, кібергроші, інтернет-валюта, віртуальні гроші, криптовалюти та інші.

Поняття "електронні гроші", "віртуальні гроші" та "цифрові гроші" мають свої особливості, і вони не зовсім ідентичні. Проте, часто в наукових публікаціях відбувається заміна або ототожнення цих категорій. Основними документами для розуміння сутності цих понять є офіційні публікації міжнародних органів регулювання та контролю, таких як директиви ЄС, документи Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ), Європейської банківської організації (ЕБА) та інших. Згідно з визначенням ФАТФ, цифрові гроші можуть включати як віртуальні (нефідуціарні), так і електронні гроші (фідуціарні), але часто використовуються як синоніми з терміном "віртуальні гроші" [44].

Таким чином, за тлумаченням ФАТФ, віртуальні та електронні гроші становлять два види цифрових грошей. Також можна використовувати термін "цифрові гроші" як синонім до "віртуальних грошей". ФАТФ також надає ще одну важливу характеристику: цифрові гроші відносяться до фідуціарних, а віртуальні - до нефідуціарних.

Фідуціарними (або фіатними) грошима вважаються ті, що випускаються центральним банком або іншими офіційними установами, визнаними державою законними засобами платежу і не мають власної внутрішньої вартості [45].

Відповідно до Директиви ЄС 2009/110/ЕС, електронні гроші визначаються як електронний засіб, що зберігає грошову вартість, в тому числі на магнітних носіях. Вони представляють обов'язок емітента, створюються в обмін на грошові кошти, використовуються для проведення платежів і приймаються різними фізичними та юридичними особами, не пов'язаними з емітентом [46].

У дослідженні, проведеному В. Кравчуком, Д. Науменком та А. Глибовцем, стверджується, що електронні гроші можуть бути віднесені до цієї категорії за наступних умов: вони повинні виконувати основні функції грошей, такі як функція міри вартості, засобу обігу та засобу платежу, та існувати в електронній, а не паперовій формі (Кравчук В., 2012). Ці характеристики, хоча й є притаманними електронним грошам, але не дозволяють чітко відрізнити їх від віртуальних грошей, які також існують у електронній формі та можуть виконувати функції грошей [45].

Одним з обов'язкових ознак електронних грошей є їх визнання державою як законного платіжного засобу та прийняття їх у розрахунках нарівні з традиційними банкнотами і монетами. Електронні гроші мають бути гарантовані реальними грошима чи іншими ліквідними ресурсами, і користувачі мають можливість їх обміняти на традиційні грошові кошти за своїм бажанням. Системи електронних грошей можуть використовувати технології смарт-карт або спеціалізоване програмне забезпечення, як от системи карток VISA Cash, Mondex, а також онлайн-системи PayPal, GlobalMoney [47]. Такі системи використовують мобільні платіжні додатки та інтернет-платформи. Банківські і фінансові установи надають клієнтам можливість використовувати мобільні додатки для здійснення безконтактних платежів з їх смартфонів або інших мобільних пристроїв. Ці електронні гроші можуть використовуватися в різних секторах економіки, включаючи онлайн-торгівлю, гуртову та роздрібну торгівлю, туризм та послуги ресторанного господарства. Вони надають можливість здійснювати швидкі та зручні платежі без необхідності використання готівки або пластикових карток.

На рисунку 2.1 графічно представлено дані з сайту Stastica.com про використання різних варіантів платежів у різних регіонах світу у 2019 році у % загального дієздатного населення країн.

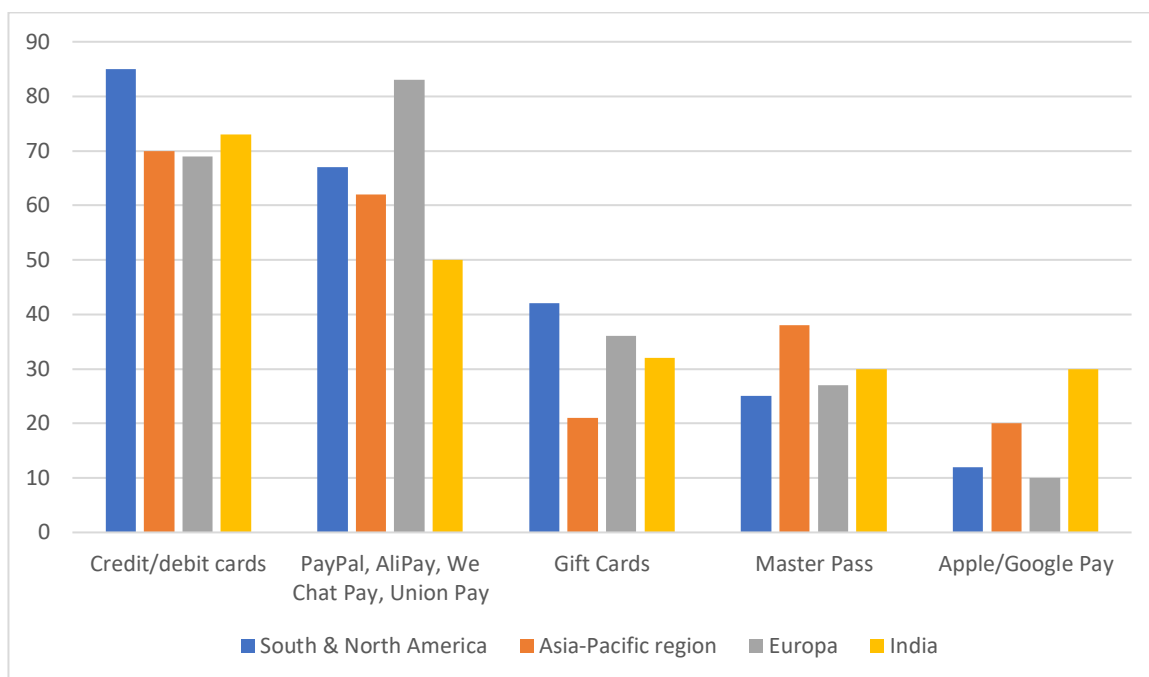

Рис. 2.1 Популярні засоби оплати в деяких регіонах станом на 2019 рік
(% загального дієздатного населення країн)

Джерело: [48]

На жаль, більш свіжої статистики з таким групуванням знайти не вдалось, але фахівці Payments and Commerce Market Intelligence (PCMI, <https://paymentscmi.com/>), які відстежують глобальну аналітику платіжного ринку, у своїх звітах констатують, що починаючи з 2020 року електронна комерція зростала на 24% щорічно. Кредитні та дебетні картки, як засіб платежу є лідерами, але поступово втрачають свої позиції. І за період з 2020 р. по 2023 р. використання електронних гаманців зросло на 21%, а використання кредитних та дебетних карт зменшилось на 23% та 4% відповідно. За прогнозами аналітиків PCMI, платежі за допомогою Apple/Google Pay, AliPay тощо зростуть ще на 5 % до 2026 року [85].

В більшості країн світу контроль над емісією електронних грошей лежить у руках держави, яка встановлює правила для суб'єктів, що мають право випускати ці гроші, а також умови їх емісії. Наприклад, в Україні лише банки

мають право виступати як емітенти електронних грошей. Вартість цих грошей обов'язково виражається у гривнях, а загальна сума емісії не може перевищувати обсягу готівкових та безготівкових коштів, отриманих від користувачів та агентів [47].

Діяльність емітентів електронних грошей в Україні законодавчо регулюється Законом України "Про платіжні послуги" [49] та нормативними документами Національного банку України (НБУ). Зокрема, своєю Постановою № 210 від 29.09.2022 р. «Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними» [50] Національний банк впровадив новий порядок надання емітентами електронних грошей фінансової платіжної послуги згідно з вимогами Закону України "Про платіжні послуги". Це положення стосується як банків, так і небанківських установ, які тепер мають право випускати електронні гроші. Раніше таке право було лише у банків.

Національний банк України затвердив стандарти для цієї діяльності та встановив порядок надання емітентами електронних грошей фінансової платіжної послуги з їх випуску. Зокрема, це Положення регулює:

1. Вимоги до емітентів електронних грошей. Емітенти електронних грошей повинні відповідати певним вимогам, встановленим Національним банком України. Ці вимоги стосуються мінімального розміру капіталу, який повинен мати емітент, захисту інтересів клієнтів, а також забезпечення безпеки та конфіденційності платіжних операцій.

2. Умови випуску та обігу електронних грошей. Емітенти електронних грошей повинні мати ліцензію НБУ на здійснення такої діяльності. Вони мають пройти відповідну процедуру ліцензування та відповідати встановленим критеріям фінансової стійкості та дотримання законодавства.

3. Обмеження щодо використання електронних грошей. Національний банк України може встановлювати обмеження щодо використання електронних грошей у певних видів операцій або для певних категорій клієнтів. Наприклад, можуть бути обмеження щодо максимальної суми платежу за одну операцію або за один день.

4. Особливості платіжних операцій. НБУ встановлює правила та процедури здійснення платіжних операцій з використанням електронних грошей. Ці правила можуть включати в себе вимоги до проведення автентифікації користувачів, захисту від шахрайства та шпигунського програмного забезпечення, а також умови повернення коштів в разі несанкціонованих транзакцій.

5. Регулярний моніторинг та аудит. Національний банк може здійснювати регулярний моніторинг діяльності емітентів електронних грошей та здійснювати аудит їхньої фінансової діяльності. Це сприяє забезпеченню дотримання емітентами встановлених нормативів та вимог.

Ці стандарти та вимоги мають на меті забезпечення стабільності та безпеки функціонування ринку електронних грошей в Україні, а також захисту інтересів користувачів цих фінансових послуг.

Крім основних умов, які встановлює Національний банк України для випуску та обігу електронних грошей, Положенням освітлюються деякі додаткові процедури та вимоги, спрямовані на забезпечення захисту прав користувачів фінансових послуг та підвищення їхньої безпеки.

По-перше, емітенти електронних грошей зобов'язані виконувати певні процедури під час випуску цих грошей. Це може включати проведення ідентифікації клієнтів, перевірку їх фінансової стійкості та дотримання вимог щодо запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

По-друге, Національний банк встановлює вимоги до формування номера електронного гаманця за міжнародним стандартом IBAN (International Bank Account Number) або іншими стандартами безпеки. Це дозволяє забезпечити однозначну ідентифікацію користувача та захист від шахрайства та зловживань.

По-третє, НБУ встановлює вимоги до умов договору, який укладається між емітентом електронних грошей та користувачем. Ці умови містять інформацію про вартість послуг, права та обов'язки сторін, умови використання електронних грошей, а також процедури врегулювання спорів та розгляду скарг.

Також доречно зауважити, що НБУ приділяє особливу увагу захисту прав користувачів електронних грошей. Який включає в себе встановлення механізмів регулювання та контролю за діяльністю емітентів, введення вимог щодо збереження конфіденційності та безпеки персональних даних користувачів, а також розроблення системи компенсації в разі шахрайства чи інших негативних ситуацій.

Ці додаткові процедури та вимоги спрямовані на підвищення довіри користувачів до електронних грошей та забезпечення їхньої безпеки та захисту від ризиків. Регулярний моніторинг дотримання цих умов дозволяє Національному банку ефективно контролювати функціонування ринку електронних грошей та забезпечувати стабільність фінансової системи країни [50].

На відміну від електронних грошей, віртуальні гроші представляють собою зовсім іншу технологію розрахунків. Відповідно до Європейської банківської організації (ЕБА), віртуальні валюти є цифровим вираженням вартості, які не випускаються центральним банком чи іншими державними органами. Вони можуть не мати приналежності до фідуціарних грошей, проте вони приймаються фізичними або юридичними особами та можуть бути передані, збережені чи використані для платежів [51].

Основними відмінностями віртуальних грошей від електронних є їх нерегульованість та децентралізований характер. Емісія та обіг віртуальних грошей здійснюються без посередництва центрального банку або традиційних фінансових установ. Такі гроші не обов'язково випускаються однією емітуючою установою, а контроль за ними може здійснювати специфічне віртуальне товариство. Таким чином, на відміну від традиційних платіжних засобів, віртуальні гроші не підлягають монетарному регулюванню держави чи міжнародних організацій. Однак віртуальні гроші не мають підґрунтя в традиційних готівкових або безготівкових коштах, і їх емітент не має зобов'язань щодо їх погашення чи конвертації в інші платіжні засоби [47].

Досліджуючи ключові аспекти віртуальних грошей, можна зазначити значну різноманітність наявних форм, механізмів їх емісії та обігу. В цьому контексті можна розділити їх на конвертовані та неконвертовані віртуальні валюти, а також на централізовані та децентралізовані моделі випуску.

Конвертовані віртуальні валюти, або відкриті, можуть бути обмінені на фідучіарні гроші за певним курсом, тоді як неконвертовані, або закриті, використовуються в обігу лише в межах конкретної спільноти й не підлягають обміну на фідучіарні гроші відповідно до умов їх використання.

У централізованій моделі емісії віртуальних грошей емітентом є конкретна фізична особа чи група осіб, в той час як у децентралізованих моделях майже неможливо обмежити коло емітентів і контролювати випуск та обіг таких грошей. Прихильники використання віртуальних грошей акцентують увагу на таких перевагах, як зниження трансакційних витрат, більша швидкість проведення операцій і фінансова інклюзивність. Але варто зауважити, що подібні переваги можуть бути досягнуті й застосуванням електронних грошей, при цьому з меншими ризиками [51].

Криптовалюти, які є найрозвиненішою формою віртуальних грошей, отримали свою назву від методу ведення записів про їх емісію та обіг – криптографії або шифрування. Перша з них, біткоїн, з'явилася у 2009 році, але з тих пір на ринку з'явилося багато нових криптовалют, таких як Ripple, Litecoin, BitSharesX, Dogecoin і інші. Незважаючи на це, біткоїн залишається найпоширенішою і "найдорожчою" криптовалютою. Обіг криптовалют, у тому числі біткоїну, здійснюється за допомогою технології блокчейн, що включає ланцюжки блоків з даними про транзакції.

На відміну від електронних грошей та інших форм віртуальної валюти, біткоїни оперують на децентралізованій основі. Їх створення, відоме як "майнінг", доступне для будь-якого учасника мережі, який використовує обчислювальні ресурси для вирішення складних математичних задач. Децентралізований характер біткоїнів означає відсутність державного або інституційного контролю над їх використанням як платіжного засобу. Протягом

тривалого часу їм не надавався статус грошей, а розглядалися як "фішки", оскільки вони не мають підґрунтя у готівкових або безготівкових грошах і не гарантують можливості обміну на товари чи інші гроші.

Хоча терміни "криптовалюта" і "віртуальні гроші" часто використовуються як синоніми, їх економічна сутність різниться. Криптовалюта пов'язана зі специфічною технологією шифрування інформації, тоді як віртуальні гроші є характеристикою економічної сутності таких платіжних засобів.

Наразі найпопулярніша і найрозвиненіша криптовалюта, біткоїн, набула широкої популярності у всьому світі. Вона використовується у різних розрахунках і приймається як форма платежу багатьма компаніями, зокрема такими великими гравцями, як Amazon, Subway, Tesla та Reddit. Це призводить до того, що біткоїн стає все більш схожим на фідучіарні гроші, адже його вартість часто формується в прив'язці до долара, а уряди країн намагаються регулювати його використання. За цими ознаками деякі дослідники відносять біткоїн до електронних грошей. Проте в інших країнах, таких як Україна, біткоїн не визнається як грошовий засіб і не має статусу законного платіжного засобу, вважаючи його "грошовим сурогатом" [47].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зауважити, що віртуальні та електронні гроші мають як спільні, так і відмінні риси. Порівняльний аналіз основних характеристик віртуальних і електронних грошей наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Основні характеристики цифрових грошей

Характеристика	Електронні гроші	Віртуальні гроші
Існування	Електронна форма	
Сутність	Є різновидом фідучіарних грошей	Не є різновидом фідучіарних грошей
Емісія	Централізована	Децентралізована
Емітент	Банки та інші фінансові установи	Розробники та члени специфічного товариства
Обмеження обігу	Залежить від правил випуску, може бути обмежено	Немає

Продовження таблиці 2.1

Характеристика	Електронні гроші	Віртуальні гроші
Забезпеченість	Забезпечені традиційними формами грошей або активами	Не забезпечені, але мають еквівалент у традиційних формах грошей
Прийняття	Фізичними та юридичними особами	Фізичними та юридичними особами
Регуляція	Підлягають регулюванню відповідно до законодавства	Не регулюється
Обмін на фідучіарні гроші	Можливий	Можливий тільки для конвертованих віртуальних грошей

Джерело: складено автором за [44-45, 47, 51]

Стрімкий розвиток цифрових грошей є наслідком інформатизації глобальної економічної системи. Її основу складає інтерактивний бізнес, заснований на використанні інформаційних технологій. Розвиток нових форм грошей обумовлений активізацією та удосконаленням інформаційної сфери та інформаційного суспільства. Проявом цих змін є поступове перенесення трансакцій у електронний формат, виникнення нових засобів платежу та сучасних платіжних інструментів і систем [53].

На сьогоднішній день криптовалюти не є лідерами за кількісними (вартісними) показниками на фінансовому ринку порівняно з іншими фінансовими активами. Наприклад, станом на 31.03.2023 року загальна капіталізація всіх криптовалют у світі оцінювалась у \$1,2 трлн, що становило лише 0,68% від сукупних активів світової фінансової системи. У той же час валюта та валютні депозити складали 20,71% від сукупних активів [54, 55]. Але у 2022 році Рада з фінансової стабільності, що є міжнародною організацією, утвореною країнами G-20, опублікувала Звіт з оцінки ризиків для фінансової стабільності від криптоактивів [56]. У цьому звіті було зауважено, що за нинішніх тенденцій та при відсутності ефективного регулювання та нагляду можуть виникнути загрози для фінансової стабільності, оскільки криптовалюти стають все більше взаємопов'язаними з широкою фінансовою системою. Це особливо стосується країн, що розвиваються, де криптовалюти можуть у деяких випадках

заміняти національну валюту або надавати можливості для ухилення від валютних обмежень та заходів з контролю капіталу [57].

Саме тому актуальним є дослідження трансформаційних процесів, які стосуються виконання традиційних функцій грошей цифровими та можливостей з часом заміни їми фіатних.

2.3. Трансформація традиційних функцій грошей

У сучасному світі розвиток технологій та динаміка цифрової трансформації значно впливають на фінансову сферу. Однією з ключових областей, що піддається впливу, є функції грошей. Можлива трансформація традиційних функцій грошей зумовлена зростанням інформаційної компоненти в їх змістовній складовій. При цьому можна зазначити, що дематеріалізація грошей, тобто поява їхніх електронних, віртуальних та інших видів не змінює того спільного, що є в них: вони не мають внутрішньої вартості [57-59].

Вартісна основа сучасних грошей переплітається і з питаннями витрат на їхнє виробництво, але формування витрат на виробництво грошей не змінює змісту функції сучасних грошей, оскільки "їхня вартість" не прирівнюється до вартості товару. І якщо витрати на створення криптовалют великі, а витрати на створення паперових грошей - низькі, але жодні з них не розглядаються як товари в класичному марксистському уявленні грошей як "еквівалента вартості" [21, 57].

Як було визначено у попередньому розділі, електронні гроші відрізняються від віртуальних. Логічно зробити припущення, що й трансформація традиційних функцій грошей відбувається для кожного з видів цифрових грошей по-різному. Але для підтвердження або спростування такого припущення необхідно проаналізувати виконання кожної з традиційних функцій електронними та віртуальними грошима.

Виконання функції засобу обігу цифровими грошима виходить з особливостей функціонування сфери товарного обігу, тобто з первинної потреби

у посереднику в умовно-еквівалентному обміні мінових вартостей товарів [21, с.42].

Традиційна функція грошей, як засобу обігу - обслуговування реалізації товарів, посередницька роль при реальному товарообміні (Т-Д-Т - формула простого товарного виробництва; Д-Т-Д' - загальна формула капіталу); цю функцію гроші виконують швидкоплинно, залишаючись в обігу, на відміну від товарів. Функція грошей як засіб обігу розуміється однозначно практично всіма економічними школами, але саме виконання грошима цієї функції призводить до виникнення нових видів грошей, квазігрошей та грошових сурогатів. У процесі грошового обігу суб'єкти аналізують реальну і номінальну купівельну спроможність грошей для того, щоб отримати еквівалент, який кожен згодний прийняти в обмін на свої товари та послуги [58, 59].

Трансформація функції грошей як засобу обігу відбувається у наступних напрямках:

- Дематеріалізація. Відсутність матеріального виразника (готівки), існування виключно у вигляді цифрових записів;
- Персоналізація. На відміну від анонімних готівкових грошей, цифрові гроші є іменними: вони дають точні відповіді на запитання "від кого", "кому", "скільки", "коли" і "за що". Це робить електронні гроші менш криміногенними, ніж готівкові паперові та металеві;
- Проблема ліквідності. Вона стосується більше віртуальних грошей і пов'язана з тим, що існують конвертовані та неконвертовані віртуальні валюти. Це призводить до того, що віртуальні гроші можуть обмінюватися з деякими обмеженнями, тобто мають не абсолютну, а лише відносну ліквідність [59].

Традиційна функція грошей, як засобу платежу - це розрив у часі між реалізацією товарів і рухом грошей, що обслуговують цю реалізацію, тобто продаж товарів із розстрочкою платежу, в кредит. "...Кредитні гроші виникають безпосередньо з функції грошей як засобу платежу, причому боргові зобов'язання за продані товари, у свою чергу, починають обертатися, перекидаючи боргові

вимоги з однієї особи на іншу. З іншого боку, з розширенням кредитної справи розширюється і функція грошей як засобу платежу. Як засіб платежу гроші набувають власних форм існування, в яких вони і знаходять собі місце у сфері великих торговельних угод..." [18, с.151].

Виконання грошима функції засобу платежу пов'язане з існуванням відстрочок платежу і виникненням на цій основі різних грошових зобов'язань, а також з необхідністю їх погашення. Тут сучасні гроші «...не є посередником у товарообміні, а тільки завершують його», тобто покупець придбає товар не за гроші, а під боргове зобов'язання [21, с.47-48].

Виконання функції засобу платежу електронними грошима базується на їх офіційному визначенні, яке визначається п.14 статті 1 Закону України "Про платіжні послуги" як «...одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей» [49]. Отже, електронні гроші мають правовий статус засобу платежу, оскільки їх використання дозволено законодавством.

Функція оплати боргових зобов'язань може бути виконана й криптовалютами, хоча це відрізняється від використання звичайних грошей лише частково. У деяких країнах, хоча й не часто, дозволяється отримання заробітної плати у вигляді біткоїнів чи інших альткоїнів, але часто це є неправомірним. Комунальні платежі, зазвичай, приймаються лише у національній валюті, тоді як продаж товарів у кредит може здійснюватися у національній або міжнародній валюті. Теоретично, віртуальні валюти та активи можуть виконувати таку саму роль, але для цього потрібні зміни у політиці держав та законодавстві, що у більшості країн є малоймовірним. Хоча за рішенням Європейського суду Справедливості від 22 жовтня 2015 року, біткоїн повинен розглядатися як валюта, а не товар. Згідно з європейською судовою практикою, криптовалюта рівноцінна законному засобу платежу, а обмін грошових коштів з нею вважається "валютною

операцією". Така позиція виникає через складнощі, пов'язані з оподаткуванням криптовалюти. Але деякі європейські держави, зокрема Німеччина, вважають крипту фінансовим інструментом. Міністерство фінансів Німеччини стверджує, що біткоїни не можна визнати електронною або іноземною валютою, а натомість вони більш відповідають поняттю "приватні гроші". Така їх позиція законодавчо закріплена в Банківському кодексі. Схожий підхід спостерігається в Болгарії, де доходи від біткоїнів порівнюються з доходами від фінансових активів [60].

Традиційна функція грошей зберігання та нагромадження цінності означає, що гроші можна залишити непорушними для майбутнього використання (при цьому в будь-який момент можна використати гроші як засіб платежу). Можна сказати, що гроші дозволяють переносити купівельну здатність з сучасного часу в майбутнє. Електронні гроші, які можуть легко обмінюватися на звичайні гроші (відповідно до законодавства багатьох країн, що регулює обіг електронних грошей, банк-емітент зобов'язується погасити емітовані ним електронні гроші безумовно та беззаперечно власникам, які їх пред'являють для погашення), можуть бути збережені на електронних пристроях протягом тривалого періоду і, при цьому, забезпечують покупну здатність у майбутньому. Таким чином, електронні гроші відповідають функції зберігання та нагромадження цінності [58, с. 96].

Розглядаючи криптовалюту, як засіб зберігання та накопичення, можна зауважити, що це не найкраще рішення. Якщо гроші можуть поступово втрачати свою вартість через інфляцію, так і криптовалюти схильні до втрати своєї цінності через значне коливання свого курсу. Тому криптовалюти, які мають високу ймовірність стрімкого зменшення або збільшення вартості, уступають таким засобам накопичення, як золото, дорогоцінні метали, нерухомість або предмети мистецтва [59].

Незважаючи на це, деякі власники почали розглядати їх як інвестиції у коштовні метали, наприклад, у золото. Це обумовлено сталими та обмеженими випусками деяких криптовалют. Крім того, криптовалюти широко вважаються цифровим інструментом для зберігання цінностей та отримання прибутку. Тому

близько двох сотень криптовалют щодня обмінюються на криптовалютних біржах з великими обсягами торгів з метою здобуття прибутку.

Висновки до розділу 2:

1. З розвитком сучасних інформаційних технологій постають нові форми грошей та розширюється асортимент платіжних інструментів, які використовують переваги цифрової епохи. Ми все частіше користуємось новими термінами для опису цього різноманіття, такими як "електронні гроші", "електронна валюта", "цифрові гроші", "кібергроші", "інтернет-валюта", "віртуальні гроші", "криптовалюти" та інші.
2. Хоча поняття "електронні гроші", "віртуальні гроші" та "цифрові гроші" мають свої відмінності, вони не завжди точно розрізняються. У багатьох наукових публікаціях вони часто використовуються взаємозаміно.
3. Ключовою відмінністю електронних грошей є їх визнання державою як законного платіжного засобу та можливість їх обміну на звичайні гроші. В Україні контроль за емісією електронних грошей належить державі, яка встановлює правила для суб'єктів, що мають право випускати такі гроші, та умови їх емісії. Національний банк України (НБУ) грає ключову роль у цьому процесі, регулюючи діяльність емітентів електронних грошей за допомогою законодавства та нормативних актів.
4. Віртуальні гроші представляють собою цифрове вираження вартості та використовуються як засіб платежу, але їх емісія та обіг не регулюються центральним банком чи іншими державними органами. Це дозволяє їм функціонувати в децентралізованому середовищі без монетарного регулювання. Наприклад, криптовалюти, які є формою віртуальних грошей, не підлягають емісійним обмеженням традиційних фінансових установ та можуть бути майнерами будь-якого користувача системи.
5. Криптовалюта є найбільш розвиненою формою віртуальних грошей, популярність якої як засобу платежу зростає. Біткоїн, як головний

представник криптовалют, зазнає широкого використання та популяризації, але його статус визначається по-різному в різних країнах, від електронних грошей до "грошового сурогату".

6. Розвиток нових технологій призводить до змін у функціонуванні грошей, що стає однією з ключових областей, що піддається впливу. Поява електронних та віртуальних форм грошей не змінює основної їхньої функції, проте призводить до їхньої дематеріалізації та персоналізації, що впливає на їхню ліквідність та використання.
7. Функції грошей трансформуються під впливом цифрової трансформації. Наприклад, функція засобу обігу може реалізовуватись у формі електронних та віртуальних грошей, що мають свої особливості, такі як швидкість обігу та ліквідність.
8. Функція грошей як засобу платежу також піддається трансформації під впливом розвитку кредитної системи та цифрових технологій. Ця функція зв'язана з існуванням відстрочок платежу та виникненням різних грошових зобов'язань. Сучасні гроші не лише посередник у товарообміні, а також виконують роль завершення цього процесу, дозволяючи покупцеві придбати товар під боргове зобов'язання.
9. Електронні гроші базуються на офіційному визначенні та мають правовий статус засобу платежу згідно з законодавством. Вони можуть зберігатися та використовуватися для оплати товарів і послуг у майбутньому. Криптовалюти також можуть виконувати функцію оплати боргових зобов'язань, хоча це відрізняється від використання звичайних грошей. Законодавчі аспекти використання криптовалют ще не є стандартизованими, і це може призвести до різних правових підходів у різних країнах.
10. Функція зберігання та нагромадження цінності виконується як віртуальними, так і електронними грошима. Однак криптовалюти, через свою високу волатильність, можуть бути менш ефективним засобом зберігання цінності порівняно з іншими інвестиційними активами.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ГРОШОВОГО ОБІГУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

3.1. Тенденції розвитку діджитал – грошей в умовах інформаційних трансформацій

В останні десятиліття інформаційні трансформації значно вплинули на всі сфери життя і регіони світу. Обробка та передача даних стає глобальним явищем завдяки використанню інтернет-технологій, що не обмежені державними кордонами.

За результатами дослідження проведеного UNCTAD (організації, що належить до Генеральної Асамблеї ООН та націлена на сприяння розвитку міжнародної торгівлі, забезпеченні рівноправної та взаємовигідної співпраці між державами), було визначено основну тенденцію - глобальна економіка стає все більш залежною від Інтернету. За період з 2005 по 2022 рік кількість користувачів Інтернету у світі зросла у 4.2 рази, досягнувши 66.3% населення планети [61] (рис. 3.1).

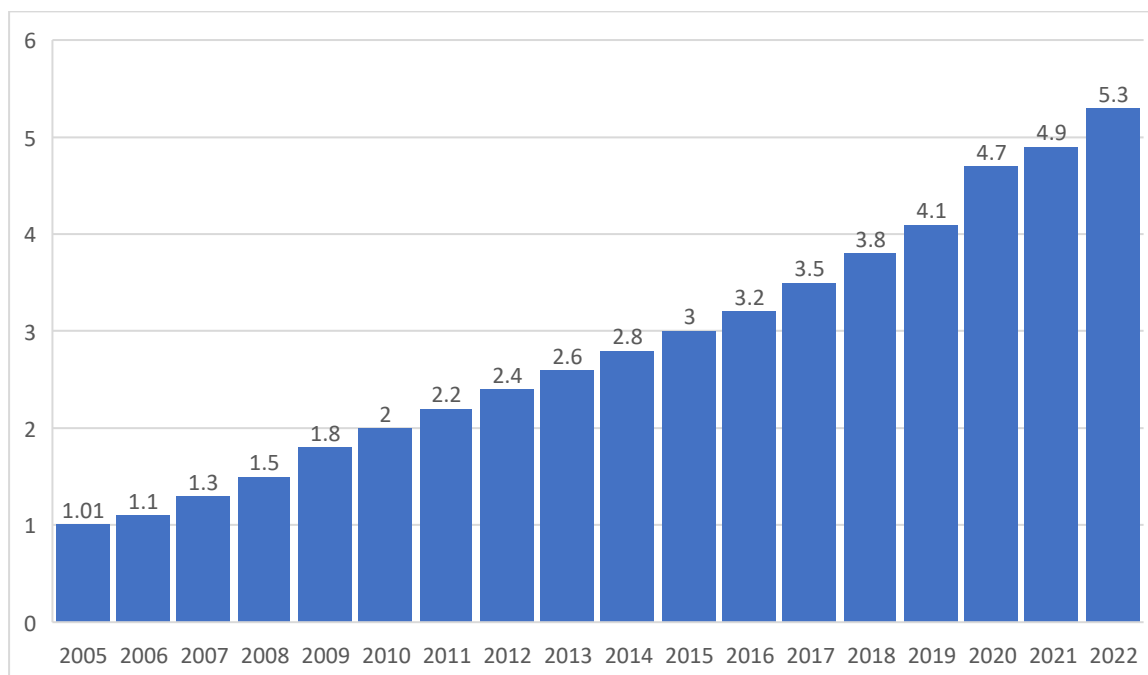

Рис. 3.1 Кількість користувачів Інтернету у світі (млрд. осіб)

Джерело: складено за [62]

Мобільний широкосмуговий Інтернет швидко поширюється по всьому світу, з покриттям, що подвоїлось протягом останніх 8 років. Смартфони виступають ключовими засобами доступу до бездротового Інтернету.

Аналіз основних видів діяльності, що здійснювались у 2020-2021 роках за допомогою Інтернету надано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Види інтернет-активностей по групах країн
(в % від населення)

Види діяльності	Розвинені країни	Африка	Азія	Латинська Америка
Надсилання або отримання електронної пошти	84,9	46,6	59,7	52,4
Отримання інформації про товари чи послуги	83,9	30,6	68,0	51,8
Участь у соціальних мережах	70,4	86,3	87,2	79,0
Інтернет-банкінг	62,3	9,8	34,8	11,6
Отримання інформації від державних установ	55,1	17,6	20,9	23,2
Користування послугами для подорожей	55,0	7,5	25,2	28,4
Купівля або замовлення товарів чи послуг	53,9	14,6	29,1	13,1

Джерело: складено за [61, с. 14]

Як видно з таблиці 3.1. більше половини населення розвинених країн та майже третина населення Азії використовують інтернет-банкінг та купують товари та послуги через мережу Інтернет. Розвиток технологій та цифрові інновації змінюють способи збереження, обміну та використання грошей. Це означає, що тенденція до діджитал-грошей стає все більш помітною в різних країнах світу.

Основним напрямком трансформації грошей та грошових відносин є дослідження можливості впровадження цифрової валюти центрального банку – Central Bank Digital Currency (далі – CBDC).

Появу біткоїну, випущену в публічній блокчейн-мережі на межі 2008 і 2009 років, можна визначити як непомітну революцію грошей [63]. І більш ніж десятирічний досвід розвитку і застосування публічних цифрових валют дозволив виявити їх сильні сторони:

- децентралізацію, що призводить до безперебійності роботи в режимі 7/24/365;
- прозорість платежів і руху грошей;
- зниження вартості транзакцій, а також обсягу навантаження на розрахункові центри;
- використання розумних контрактів для автоматизації розрахунків і зниження операційних витрат;
- можливості застосування мікроплатежів та висока адаптація до IoT (Інтернету речей);
- гарантія стійкості від модифікацій, перероблення і видалення інформації

Негативними, слабкими сторонами є: відсутність забезпечення; висока волатильність та використання в протиправних цілях.

Незважаючи на слабкі сторони, глобальний, некерований, тривалий експеримент із використання цифрових валют засвідчив готовність ІТ- і телеком-інфраструктури та високий потенціал для прискорення оборотності грошей і автоматизації розрахунків. Саме тому держави не могли залишитись осторонь від цих процесів і почали рух до створення конкуренції на ринку цифрових валют через емісію нової форми грошей - цифрових валют центральних банків (Central Bank Digital Currency).

Цифрова валюта центрального банку - це цифровий платіжний інструмент, виражений у національній розрахунковій одиниці, який є прямим зобов'язанням центрального банку [64]. Уряд (або центральний банк) має зберігати резерви та ліквідність для підтримки такої цифрової валюти, а не приватні банки. Замість того щоб друкувати гроші, центральний банк випускає електронні банкноти або рахунки, забезпечені законодавством і кредитом уряду. Це й відрізняє цифрові валюти центральних банків від уже існуючих віртуальних (крипто) валют, які не імітуються центральними банками і часто є повністю децентралізованими без одноосібного емітента.

Хоча концепцію CBDC було запропоновано давно, ставлення до питання про те, чи повинні центральні банки випускати їх, за останні роки помітно

змінлося. Спочатку центральні банки зосередили увагу на системних наслідках, які вимагали обережності. Але з часом необхідність відреагувати на скорочення використання готівки в деяких країнах вийшла на перший план, і низка центральних банків з ентузіазмом сприйняли ідею випуску CBDC [65].

Один із важливих чинників підвищеного інтересу центральних банків до теми CBDC – безпрецедентне зростання грошової маси фіатних валют, як результат підтримки економіки та населення у зв'язку з пандемією COVID-19. Це показала статистика грошового агрегату M1, який використовується у фінансовій статистиці та показує обсяг готівкових грошей у обігу та коштів на поточних рахунках банків. Саме агрегат M1 обслуговує операції з реалізації валового внутрішнього продукту (ВВП), розподілу і перерозподілу національного доходу, нагромадження й споживання (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Значення грошового агрегату M1
(індекс на основі значення 2015 р. = 100 у %)

Період	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Австралія	109,83	120,17	126,96	140,49	181,79	218,17	243,03	238,19
Великобританія	110,13	117,57	122,64	125,55	142,20	160,66	172,05	162,22
Ізраїль	124,56	142,00	160,07	172,29	206,13	257,47	285,31	221,60
Ісландія	101,55	112,03	118,32	119,70	143,94	175,68	188,31	175,02
Канада	108,72	119,03	124,79	131,78	161,36	194,75	203,19	191,97
Корея	115,28	126,20	132,06	138,09	166,81	201,07	209,74	188,11
США	107,51	116,64	121,82	127,29	423,13	641,43	675,26	613,72
Угорщина	119,68	149,69	180,13	199,47	230,46	269,95	298,41	273,06
Японія	107,02	115,47	122,56	129,07	143,12	157,19	166,01	173,03
Україна	112,22	127,41	142,16	163,07	222,37	271,32	332,76	394,56

Джерело: складено за даними монетарної та фінансової статистики Організації економічного співробітництва та розвитку та Національного банку України [66, 67]

Як видно з таблиці 3.2 за 2020 р. суттєво збільшилась загальна грошова маса (M1) по більшості розвинутих країн. Захист суспільної довіри до грошей, підтримання стабільності цін і забезпечення стійкості платіжної інфраструктури стає одними з основних засобів, за допомогою яких центральні банки

підтримують суспільний добробут. Саме тому інтерес центральних банків до CBDC як потенційного засобу досягнення цілей державної політики зріс.

Використання готівки для платежів у країнах із розвинутою економікою скорочується та COVID-19 ще прискорив ці процеси. Швидкі та зручні цифрові платежі значно зросли в обсязі та різноманітності. Для розвитку та досягнення цілей державної політики в цифровому світі центральні банки активно долучилися до дослідження плюсів і мінусів пропозиції цифрової валюти населенню (т. з. CBDC "загального призначення"). Розуміння CBDC значно покращилося за останні кілька років.

За формою реалізації CBDC поділяються на роздрібні, оптові та гібридні.

Роздрібні CBDC є результатом прямої емісії та можуть широко використовуватися банками та іншими фінансовими установами, а також фізичними та юридичними особами як засіб платежу і, можливо, засіб заощадження у вигляді особистих гаманців, банківських вкладів або інших форм цифрових платежів (рис. 3.2)

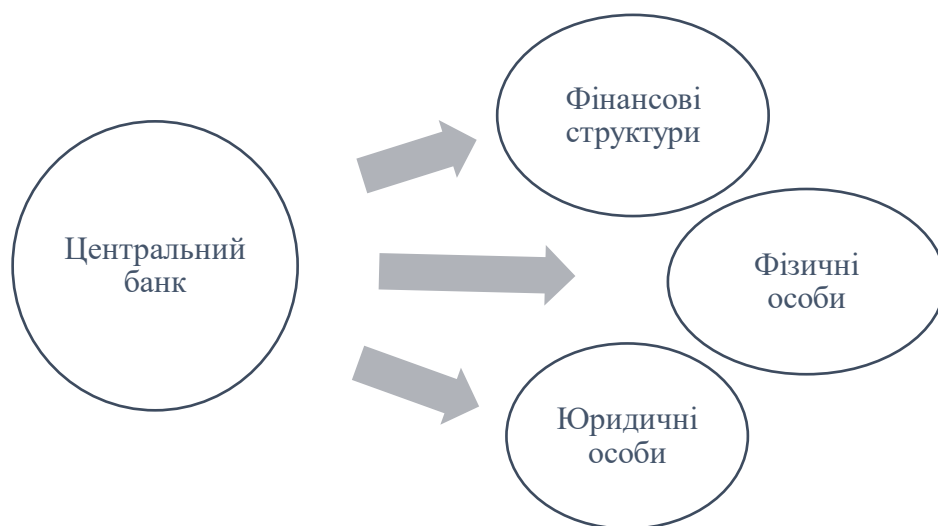

Рис. 3.2 Схема роздрібної CBDC (пряма емісія)

Джерело: [68, с.18]

Оптові CBDC можуть випускатися центральними банками комерційним банкам та потенційно іншим фінансовим установам для використання для міжбанківських платежів та операціях з цінними паперами. Ці установи могли б

мати рахунки в центральному банку, подібні до резервних рахунків, які вони мають сьогодні (можна стверджувати, що оптові CBDC вже існують сьогодні в багатьох країнах у формі резервів).

Оптові CBDC для внутрішнього використання можуть не надавати додаткової функціональності міжбанківських платежів в економіці, яка вже має добре функціонуючий комерційний банківський сектор та міжбанківську платіжну систему, таку як система валових розрахунків в режимі реального часу (RTGS). Такі банки вже можуть ефективно здійснювати операції один з одним, використовуючи резерви, що зберігаються на рахунках центрального банку так само, як і у випадку з CBDC (рис. 3.3.).

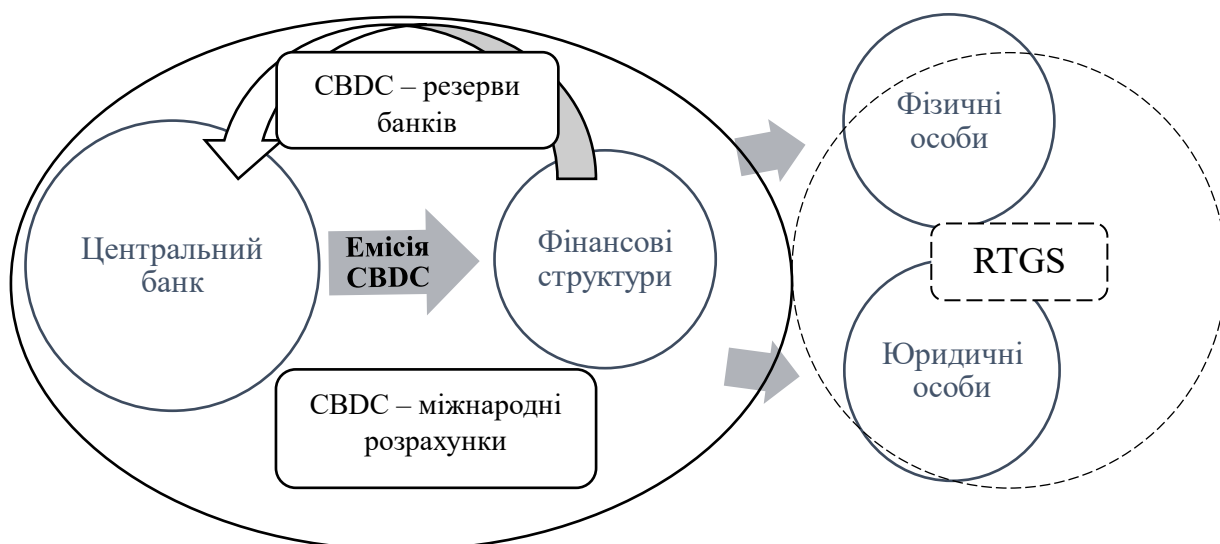

Рис. 3.3 Схема оптової CBDC

Джерело: [68, с.18]

Оптові CBDC для використання у внутрішніх міжбанківських платежів можуть бути найбільш актуальними для країн, що розвиваються, які потребують більш ефективної міжбанківської системи і віддають перевагу альтернативі сучасним стандартним системам, таким як традиційна система RTGS. Міжнародні оптові CBDC можуть бути корисними в різних країнах для підвищення ефективності транскордонних міжбанківських платежів. Оскільки іноземні банки та фінансові установи сьогодні, як правило, не в змозі утримувати резервні рахунки в центральних банках інших країн, вони повинні здійснювати транскордонні платежі в значно менш ефективний спосіб. Замість того, щоб

проводити транзакції та розрахунки через спільний центральний банк, в якому обидві сторони мають резервні рахунки, вони спрямовують платежі через кореспондентські та інші міжбанківські платіжні мережі, що тягне за собою додатковий час, витрати та ризики. Загалом, транскордонна форма оптових CBDC, в якій іноземні установи могли б володіти CBDC та здійснювати операції з ними, може потенційно розблокувати ефективність, пов'язану з більш прямими транскордонними міжбанківськими платежами [68].

У липні 2019 р. Міжнародний валютний фонд (далі - МВФ) запропонував концепцію "синтетичної CBDC" [69], яку також можна було б назвати "приватними токенами з резервним забезпеченням" або "гібридними CBDC". У цій альтернативі CBDC центральний банк дозволяє фінансовим установам, таким як постачальники електронних грошей або платіжних послуг, які зазвичай не мають доступу до депозитних коштів центрального банку, зберігати резерви в центральному банку, гарантуючи їхнє забезпечення передбачаючи суворіші заходи захисту та моніторинг цих організацій, а також потенційно поліпшуючи взаємодію між різними платіжними системами (рис.3.4).

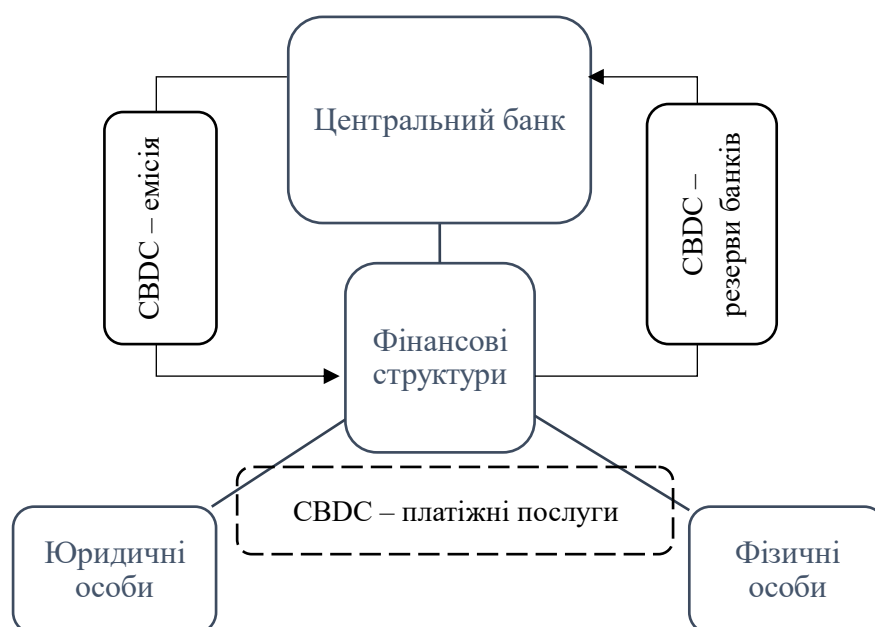

Рис. 3.4 Схема гібридної CBDC (банківські резервів та міжнародні розрахунки)

Джерело: [69, с.14]

Важливо зазначити, що на відміну від роздрібної CBDC "гібридна CBDC" не завжди є вимогою до центрального банку в разі дефолту емітента. У разі

прямої емісії, CBDC є зобов'язаннями центрального банку, тоді як при виборі гібридної моделі CBDC, можливі варіанти: такі цифрові валюти можуть бути зобов'язанням посередників [68] або зобов'язанням центрального банку [70, с. 89].

Станом на 01.05.2024 року 3 країни світу вже використовують CBDC:

- Багами: пісочний долар, запущений 2019 року;
- Ямайка: JAM-DEX доступна для громадян з червня 2022 року;
- Нігерія: e-Naira доступна роздрібним клієнтам із серпня 2022 року.

Перша CBDC, багамський пісочний долар, має в обігу 303 785 монет, якими користується 7,9% населення. З початку пілота популярність CBDC зросла втричі.

Успіх пісочного долару надихнув країни Карибського басейну стати до лав користувачів CBDC та ввести з 31 березня 2021 року свою цифрову валюту DCash, яку використовували Сент-Вінсент и Гренадини, Гренада, Домініка, Монтсеррат, Сент-Кітс и Невіс, Антігуа и Барбуда, Ангіль'я та Сент-Люсія. Але у січні 2022 року у цих країнах стався масштабний системний збій. На відновлення пішло три місяці. І зараз проект впровадження DCash знов повернено у стадію пілотного.

Статистику за процесом впровадження CBDC у світі надано у додатку 1. За інформацією Атлантичної ради (позапартійної організації, яка сприяє конструктивному лідерству та участі країн-членів в міжнародних справах) у проекті впровадження цифрових валют центральних банків приймають участь 134 країни (додаток 1).

Серед них:

1. 3 країни, які ввели CBDC для широкого роздрібного та/або оптового використання – Багами, Ямайка, Нігерія;
2. 33 країни проводять пілотне впровадження, тобто розпочали мало масштабне тестування CBDC в реальних умовах з обмеженою кількістю учасників. До таких країн зокрема відносяться – Китай, Австралія,

Індія, Саудівська Аравія, Швеція, Японія, Південна Корея, Бразилія, Україна та інші;

3. 30 країн у процесі розвитку такої системи, тобто розпочали технічну побудову та раннє тестування CBDC у контрольованих умовах. До таких країн зокрема відносяться – США, Канада, країни Євросоюзу, зокрема Німеччина, Великобританія, Норвегія, Мексика, Колумбія та інші;
4. 44 країни досліджують питання впровадження, створено робочі групи для вивчення випадків використання, впливу та доцільності CBDC. Дослідження проводять у Аргентині, Угорщині, Чехії, Новій Зеландії, у більшості африканських країн, Перу, Чілі та ін.;
5. У 17 країнах проект CBDC не активний. Немає офіційних досліджень CBDC, але триває розробка цифрових гаманців та нової платіжної інфраструктури. До таких країн належать Венесуела, Уругвай, Замбія, Ісландія, Данія, Північна Корея та ін.;
6. 2 країни – Еквадор та Сенегал припинили проект з розробки та впровадження CBDC [71].

Як видно з додатку 1, Україна входить до складу країн, які проводять тестування або пілотний проект по впровадженню цифрових валют центральних банків. Для розуміння перспектив нашої країни у такій трансформації, розглянемо більш детально приклади деяких країн, які так само проводять пілотне впровадження.

3.2. Можливості використання в Україні досвіду країн світу

Для дослідження можливостей використання в Україні досвіду інших країн світу розглянемо пілотні проекти CBDC деяких країн.

Китай. Архітектура поточного пілотного проекту DCEP (Digital Currency Electronic Payment) - це "гібридна модель CBDC": вона містить CBDC, що є прямою вимогою для The People's Bank of China (PBC), але послугами з підключення та оплати в реальному часі управляють посередники (які

називаються уповноваженими операторами). Центральний банк періодично (раз на добу) отримує і зберігає копії роздрібних рахунків і транзакцій. Роль PBC полягає в забезпеченні базової інфраструктури, тоді як посередники, такі як комерційні банки, інші постачальники платіжних послуг і телекомунікаційні компанії, керуються посередниками- комунікаційними компаніями, що надаватимуть послуги населенню [72]. На початку жовтня 2020 р. місто Шеньчжень роздало жителям цифрових юанів на суму 10 мільйонів юанів (1,47 мільйона доларів) у 50 000 традиційних подарункових "червоних пакетах" (але в цьому випадку - цифрових), кожен з яких містив 200 юанів (30 доларів США) у DCEP. У низці інших міст Китаю було проведено подібні експерименти. Якщо буде прийнято рішення вийти за рамки поточного пілотного етапу, DCEP стане доповненням до грошового агрегату M0, що включає банкноти і монети, а також депозитні рахунки центрального банку, але при цьому, він не призначений для повної заміни готівки [73].

Офіційний звіт Національного Банку Китаю "Дослідження та розробка електронного юаня (e-CNY) в Китаї" висвітлює досягнення досліджень і встановлює ключові напрямки для цифрового юаня. Основна мета полягає у забезпеченні фінансового доступу та розповсюдженні громадських благ через цифрові кошти, враховуючи зниження використання традиційної готівки. Цифрові активи в юанях не будуть генерувати проценти [74]. Іншою ціллю є підтримка справедливої конкуренції та співпраці між різними видами цифрових коштів, не згадуючи про лідируючі платіжні платформи, такі як AliPay чи WeChat Pay. e-CNY відрізняється від інших цифрових платіжних засобів, оскільки він є законним засобом платежу, що не вимагає банківського рахунку, підтримує офлайн-операції та забезпечує "контрольовану анонімність" [75].

На основі поточних тестувань, цифровий юань має потенціал стати повноцінним аналогом готівки. Зараз Китай є найбільшим світовим ринком мобільних платежів з понад мільярдом користувачів. Цифровий юань може бути використаний Китаєм для зменшення впливу долара США на міжнародні розрахунки, де e-CNY має шанс стати конкурентом системі SWIFT. Також, як

зазначив колишній головний економіст МВФ Кеннет Рогофф, одним із напрямків міжнародного розширення цифрового юаня є тіньовий ринок. Зимові Олімпійські ігри 2022 року стали масштабною платформою для міжнародного тестування e-CNY [76].

Швеція. Архітектура поточного тестового зразка від Riksbank - це гібридний CBDC [77]. Наразі Riksbank пропонує CBDC тільки банкам та іншим учасникам RIX (група компаній Riksbank). Інші цифрові гроші в суспільстві - це гроші приватних банків, випущені комерційними банками. Дослідники Riksbank зазначають, що поточний пілотний проект є "децентралізованою базою даних усіх електронних даних" крони в обігу в будь-який момент, коли Riksbank перевіряє всі транзакції до їхнього завершення". Вони класифікують це під назвою "Децентралізовані рішення з посередниками", зазначаючи також, що такі проекти вимагатимуть від Riksbank "надання рішення на випадок непередбачуваних обставин у разі відмови одного або декількох посередників, щоб запобігти ситуації, коли значна кількість кінцевих користувачів не зможуть здійснювати платежі в електронній кроні". Пілотна валюта заснована на технології розподіленого реєстру R3 Corda. Пілотна мережа, що використовується для e-krona, є приватною і доступна тільки для учасників, затверджених Riksbank.

Таїланд. Архітектура поточного пілотного проекту цифрового бата (BoT) - оптова CBDC. Проект Inthanon, реалізований із серпня 2018 р., передбачає співпрацю між центральним банком і вісьмома великими фінансовими установами, а також технологічними партнерами R3 і Wipro. У січні 2020 р. BoT оголосив про створення прототипу транскордонного переказу, розробленого спільно з Управлінням грошово-кредитного регулювання Гонконгу. Заявлені цілі BoT полягають у тому, щоб випробувати токенизовану версію тайської фіатної валюти як частину децентралізованої системи валових розрахунків у реальному часі (RTGS), а також для механізмів економії ліквідності (LSM) та використання токенизованих батів для торгівлі міжбанківськими облігаціями й міжбанківського РЕПО (угоди купівлі цінного паперу з зобов'язанням зворотного продажу через

певний термін за заздалегідь визначеною в цій угоді ціною). Далі ВоТ планує поширити цифровий бат на роздрібний ринок, хоча фахівці проекту попередили, що "на цьому етапі знадобиться ретельне вивчення як плюсів, так і мінусів" [78].

Україна. Національний банк України (НБУ) розпочав свої перші дослідження в 2016 році. НБУ розглядає цифрову гривню як зручний інструмент для швидких платежів невеликих сум, акцентуючи на її легкості у використанні, безпеці (забезпеченій НБУ), швидкості реєстрації користувачів та виконання транзакцій. Від лютого до грудня 2018 року НБУ проводив пілотний проект з введення е-гривні, у якому брали участь його співробітники. Протягом проекту було створено е-гривні на загальну суму 5 443 гривні, які учасники використовували для різних операцій, включно з переказами між електронними гаманцями та конвертацією в безготівкові кошти. Проект було визнано успішним. Для "Електронної гривні" було обрано блокчейн Stellar, адаптований НБУ. Проте, існують побоювання, що така система може нести ризики для її розвитку та поширення через обмеження у виправленні проблем та вразливостей блокчейну Stellar, а також залежність від розробників.

4 січня 2021 року Міністерство цифрової трансформації України оголосило про партнерство з Stellar Development Foundation для підтримки ринку віртуальних активів, включно з розвитком цифрової валюти НБУ. Незважаючи на потенційні ризики використання зовнішніх блокчейн-платформ, НБУ продовжує розробку е-гривні на базі Stellar. Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров підтвердив це в інтерв'ю "РБК-Україна" 13 лютого 2023 року, зазначивши, що йому вже продемонстрували електронну гривню, створену на платформі Stellar. Протокол Stellar використовується для створення різноманітних криптовалют і токенів (XLM, USDC, EURB, SLT, EDGT тощо), а також платформ (MoneyGram, Circle, Coinme тощо), що демонструє його надійність та визнання на ринку [79].

На жаль, через російську військову агресію та пандемію COVID-19, НБУ змушений був зосередитися на підтримці стабільності фінансового сектору, що уповільнило розробку е-гривні. Однак, НБУ презентував проект концепції

впровадження Е-гривні. За яким архітектура пілотного проекту в Україні гібридна за участю Національного банку та посередників [80].

Рівень 1 складається з НБУ як емітента CBDC, власника технологічної платформи та розподіленого реєстру електронної гривні. Було призначено посередників - банки та агентів - для надання послуг фізичним особам і торговцям через електронні гаманці. Рівень 2 складається з фізичних осіб і продавців, які здійснюють транзакції в широкій екосистемі (рис. 3.5.).

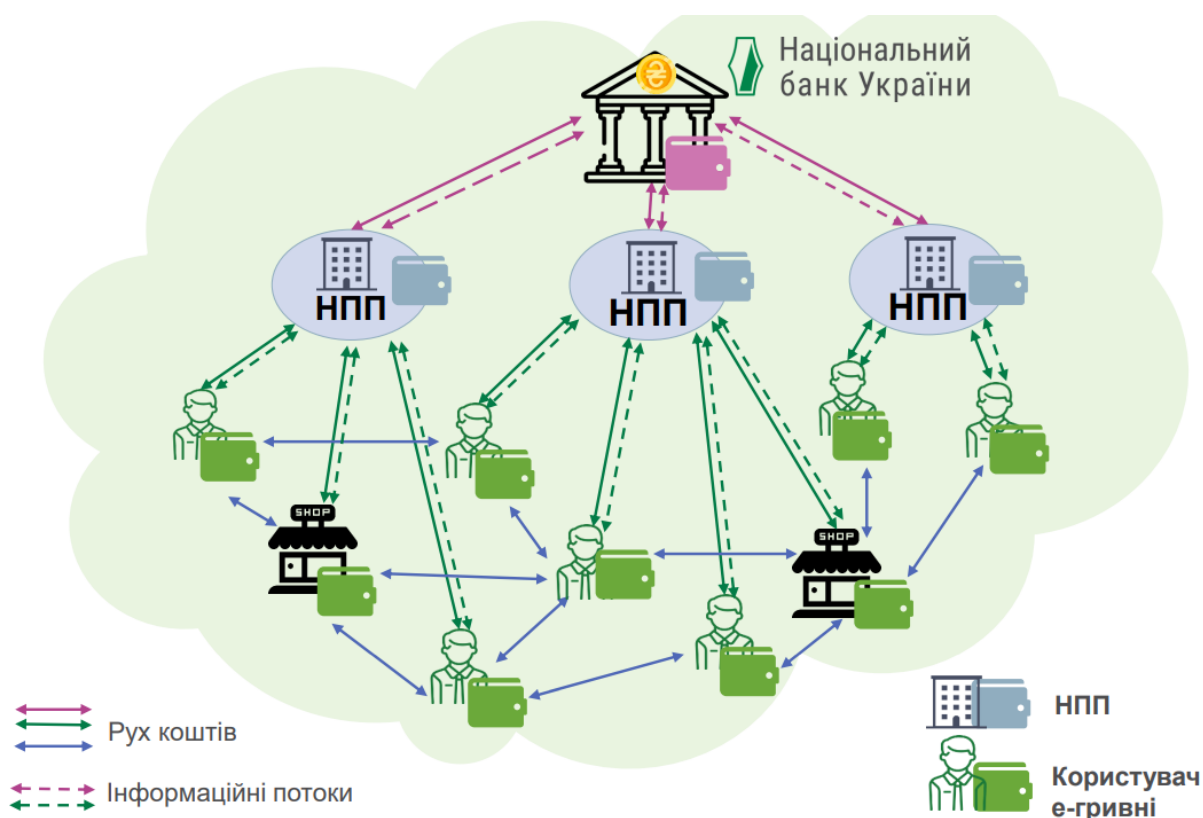

Рис. 3.5. Платформа е-гривні: взаємодія між гаманцями [80, с.14].

Україна була однією з перших країн у світі, ініціювавши дослідження центрального банку цифрової валюти (CBDC) та створення проекту електронної гривні у 2016 році. Незважаючи на воєнні дії, розробка продовжується. Фахівці аналізують міжнародний досвід та розробляють оптимальні шляхи імплементації цифрової валюти в українських реаліях [81]. Водночас, питання запровадження цифрової гривні залишається дискусійним питанням та вимагає глибокого вивчення її потенційних переваг та можливих ризиків.

3.3. Проблеми та перспективи подальшого розвитку ринку цифрових грошей в Україні

Електронна гривня представляє собою цифровий аналог української валюти, який випускається Національним банком України. За намірами регулятора, основна функція е-гривні полягає у повноцінному виконанні ролей грошового засобу, доповнюючи існуючі готівкові та безготівкові форми. Е-гривня повинна бути простою у використанні та доступною для всіх категорій населення, а також для юридичних осіб, державних установ, банківських та небанківських організацій, що надають платіжні послуги.

Імплементація е-гривні матиме позитивний вплив на:

- розвиток платіжної системи України;
- цифровізації економіки;
- збільшення обсягів безготівкових операцій та зниження їх витрат;
- підвищення прозорості фінансових операцій;
- зміцнення довіри до державної валюти.

Впровадження електронної гривні може мати благотворний вплив на економічну стабільність країни, зміцнення монетарного суверенітету та спроможність Нацбанку забезпечувати стабільність цін і фінансів, що є ключовим для тривалого економічного розвитку.

Національний банк наразі розглядає кілька варіантів використання е-гривні, від яких залежатимуть її дизайн та основні характеристики:

- для роздрібних безготівкових платежів з можливістю "програмованих" грошей;
- для використання у сфері обігу віртуальних активів;
- для здійснення транскордонних платежів.

У правовому полі України, пілотний проект з е-гривнею призвів до ухвалення Закону "Про платіжні послуги", який визначає цифрову валюту як офіційну грошову одиницю держави [49]. Хоча закон не надає детальних

інструкцій щодо е-гривні, він вимагає, щоб усі платіжні системи в країні були зареєстровані згідно з чинним законодавством, включно з Положенням "Про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними". Цифрова валюта описана в документі як "електронна версія грошової одиниці України, випущена Національним банком" [50].

Нацбанк зазначає, що е-гривня не має на меті повністю замінити готівку чи безготівкові розрахунки, але слугуватиме як додатковий варіант. Запровадження цифрової валюти сприятиме зниженню витрат на безготівкові транзакції за рахунок скасування комісій за еквайринг, тобто оплати за обробку платежів, здійснених через банківські картки чи інші електронні платіжні засоби. Міжнародна консалтингова фірма PwC високо оцінила е-гривню, ранжуючи її як один з найбільш передових проектів цифрових валют у світі, поставивши на четверте місце [82].

Запровадження проекту Е-гривні має потенціал надати нові можливості для держави, бізнесу та громадян. З точки зору організації фінансового контролю та моніторингу, цей проект дозволить точніше відстежувати використання адресних допомог соціальним верствам населення, а також інших адресних виплат та проектів різних рівнів бюджетів. Проект створить нові, швидкі та ефективні параметри взаємодії, зменшуючи затримки, пов'язані з додатковими посередниками, та знижуючи ризики корупції. Е-гривня значно зміцнить макроекономічну стабільність країни та мінімізує витрати на транзакції для держави та бізнесу [83].

Очікується, що запуск Е-гривні посилить конкуренцію між банками, що в свою чергу знизить вартість банківських послуг. ЄЦБ (Європейський центральний банк) зазначає, що основною метою запровадження цифрового євро є конкурентоспроможність із іноземними стейблкоїнами. Е-гривня стане ефективним інструментом у боротьбі з корупцією. Всі транзакції, здійснені за допомогою цифрової валюти, реєструватимуться в електронній формі, що зменшить ризик втрати чи фальсифікації документації. Зменшення кількості посередників у транзакціях цифрової валюти також знизить ризик корупції.

Запровадження цифрової гривні Національним банком сприятиме збільшенню відкритості та контролю у сфері податкових зборів та використання державних фінансів. Фінансовий нагляд стане більш точним та продуктивним, здатним відстежувати транзакції, особливо ті, що відбуваються поза офіційним обліком, що в свою чергу зміцнить віру в фінансову систему країни та зменшить рівень фінансових зловживань [83, с.78-79].

Цифрова валюта імплементує інновації в управління державою, зокрема, вона відкриє шлях для введення автоматизованої системи оподаткування, або "транзакційного податку", який буде автоматично нараховуватися з кожної операції між покупцем і продавцем. Така система оподаткування стане ефективним інструментом для фінансування державних програм та соціальних ініціатив, дозволяючи збирати податки безпосередньо та без участі третіх сторін. Крім того, можливе введення автоматичних штрафів та пені, що ускладнить ухилення від сплати податків. [83].

Здається, що такий широкий перелік переваг, який насправді не обмежується лише згаданими, є цілком переконливим для впровадження е-гривні в Україні. Ця цифрова валюта відповідає вимогам майбутньої цифровізації та може вже зараз бути ефективним інструментом для зниження корупції та підвищення ефективності платежів. Однак навіть ці позитивні аспекти мають свої суперечності, які викликають сумніви щодо доцільності впровадження такої валюти. Тому необхідно чітко окреслити потенційні загрози та недоліки CBDC:

1. Кіберзагрози. Будь-яка CBDC повинна бути надійно захищеною завдяки криптографічним принципам блокчейну. Однак поява е-гривні може призвести до нових проблем, таких як кібератаки. З розвитком такої валюти системи захисту будуть покращуватись, але актуальним залишається питання значних ресурсів, необхідних для посилення безпеки цифрової валюти НБУ.

2. Необхідність суттєвих фінансових витрат на розробку. Розробка електронної гривні вимагає значних інвестицій у IT-інфраструктуру, законодавчу базу та платіжні системи, що може

призвести до великих витрат. Е-гривня може стати інноваційною технологією, яка змінить платіжний ландшафт України та перерозподілить ролі на ринку [84, с. 36].

3. Імовірність низького попиту серед населення. Є ризик, що е-гривня не знайде широкого прийняття серед населення, особливо в умовах збільшеного попиту на готівку під час воєнних дій та в період відновлення країни. Це може викликати опір до зменшення використання готівки на користь цифрової валюти.

4. Посилення регулювання та контрольних функцій Національного банку можуть викликати занепокоєння щодо надмірної зарегульованості та втручання у фінансову приватність.

Як було зазначено вище, основними варіантами впровадження е-гривні є використання для роздрібних безготівкових платежів, для операцій з віртуальними активами та у якості інструменту для міжнародних платежів. Кожен із цих варіантів матиме свої унікальні характеристики, переваги, недоліки та перспективи впровадження. Головною метою Центрального банку є забезпечення стабільності національної валюти, зокрема через використання інструментів монетарного регулювання.

Для покращення та підвищення ефективності е-гривні в Україні можна надати наступні рекомендації:

1. Еволюція платіжної інфраструктури: Оновлення та модернізація платіжної системи для забезпечення швидких, безпечних та ефективних транзакцій

2. Цифровізація економіки: Інтеграція е-гривні у всі аспекти цифрової економіки для сприяння безготівковим розрахункам та зменшенню вартості платежів

3. Прозорість та довіра: Підвищення прозорості фінансових операцій та зміцнення довіри до національної валюти через використання е-гривні

4. Інклюзивність: Забезпечення доступності е-гривні для всіх верств населення, включаючи юридичні особи, державні органи, банки та небанківські надавачі платіжних послуг

5. Технічна підтримка та інновації: Розробка технічної можливості програмування е-гривні та тестування її використання у режимі офлайн

6. Пілотні проекти та експерименти: Проведення відкритих пілотних проектів для тестування е-гривні та залучення банківських та небанківських установ як агентів центрального банку

7. Регуляторна підтримка: Адаптація законодавства та регуляторних рамок для підтримки впровадження та функціонування е-гривні.

8. Освітні кампанії: Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громадськості про переваги та використання е-гривні.

Отже, е-гривня представляє собою значний крок вперед у напрямку розвитку та цифровізації економіки України, здатний вирішити наявні проблеми завдяки своїй інноваційності. Проте вона не є бездоганним інструментом, її недоліки також важливі і повинні бути мінімізовані для зниження потенційних ризиків. Впровадження такої валюти змінить існуючу систему платежів, вимагає адаптації банківської системи, її ІТ-інфраструктури, законодавчих змін та роботи із суспільством. З урахуванням досвіду інших країн та детальної розробки проекту е-гривні, що відповідатиме потребам українського ринку, вона може стати офіційною валютою та успішно функціонувати вже в найближчому майбутньому.

Висновки до розділу 3.

1. Інформаційні трансформації останніх десятиліть мають значний вплив на всі сфери життя, зокрема на глобальну економіку, яка стає все більш залежною від Інтернету. Зростання кількості користувачів Інтернету у світі та швидке поширення мобільного широкосмугового Інтернету свідчать про глобалізацію цифрових технологій. Цифрові інновації змінюють традиційні способи

збереження, обміну та використання грошей, що призводить до збільшення популярності цифрових грошей.

2. Центральні банки активно досліджують можливості впровадження цифрових валют центрального банку (CBDC), що може стати альтернативою традиційним грошам.

3. CBDC відрізняються від криптовалют тим, що є прямим зобов'язанням центрального банку, забезпеченим законодавством і кредитом уряду. Різні форми CBDC (роздрібні, оптові, гібридні) пропонують різні можливості для використання як у національних, так і в міжнародних платіжних системах. Пандемія COVID-19 спричинила безпрецедентне зростання грошової маси фіатних валют, що збільшило інтерес до CBDC як засобу підтримки економіки та населення.

4. Різні країни активно досліджують та тестують CBDC, адаптуючи їх під свої унікальні економічні та соціальні умови. Україна може використовувати цей міжнародний досвід для розробки власної цифрової валюти, враховуючи потенційні переваги та ризики, а також специфіку національної економіки.

5. Електронна гривня (е-гривня) може стати значущим кроком у цифровізації економіки України, пропонуючи ряд переваг. Однак, існують і потенційні ризики та виклики, які демонструють, що впровадження е-гривні вимагатиме балансування між інноваціями та безпекою, а також адаптації банківської системи та законодавства. З огляду на досвід інших країн, е-гривня має потенціал стати успішним інструментом для підтримки цифрової економіки та зниження корупції, якщо її впровадження буде виконано обережно та з урахуванням усіх ризиків.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретичних та практичних аспектів сутності та функцій грошей в інформаційній економіці дозволяє зробити ряд висновків, головними з яких є:

1. Гроші є фундаментальним елементом, який формує економічні та соціальні структури суспільства, впливаючи на моральні цінності, соціальну поведінку та еволюцію економічних відносин. Вони відіграють ключову роль у визначенні вартості, збереженні капіталу та як інструмент обміну, що відображає складність і різноманітність економічних процесів та ідей. Різноманітні терміни використовуються для визначення грошей, що свідчить про складність і різноманітність підходів до розуміння суті грошей серед вчених. Науковці різних років визначали сутність грошей як суспільних відносин, як специфічного товару, як форму інформації про певну кількість вартості, як капіталу, як фінансових інструментів та як функцій, які вони виконують.
2. Гроші є багатогранним інструментом, який відіграє вирішальну роль у формуванні економічних відносин та соціальної структури, а їх функції та форми прояву еволюціонують у відповідь на зміни в товарному виробництві та ринкових умовах. Самі функції грошей не визначають їх сутності, а лише відображають деякі їхні властивості та характеристики. Суть грошей визначається їх активною роллю у всіх аспектах економічного життя суспільства. Гроші, як інструмент, що обслуговує економічні відносини, дуже сприйнятливі до інновацій, тому економічний розвиток сприяє трансформації і функції грошей.
3. Цифрова економіка, підсилена розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, трансформувала традиційні економічні відносини, створивши глобальний ринок без кордонів та нові форми управління. Фінансові інновації, зокрема криптовалюти, сприяють прискоренню обігу товарів і послуг, але також вимагають адаптації до нових викликів у сфері

- стабільності та регулювання. З розвитком сучасних інформаційних технологій постають нові форми грошей та розширюється асортимент платіжних інструментів, які використовують переваги цифрової епохи.
4. Розвиток нових технологій призводить до змін у функціонуванні грошей, що стає однією з ключових областей, що піддається впливу. Поява електронних та віртуальних форм грошей не змінює основної їхньої функції, проте призводить до їхньої дематеріалізації та персоналізації, що впливає на їхню ліквідність та використання.
 5. Поняття "електронні гроші", "віртуальні гроші" та "цифрові гроші" мають свої відмінності, хоча часто їх не точно розрізняють. Ключовою відмінністю електронних грошей є їх визнання державою як законного платіжного засобу та можливість їх обміну на звичайні гроші. Віртуальні гроші представляють собою цифрове вираження вартості та використовуються як засіб платежу, але їх емісія та обіг не регулюються центральним банком чи іншими державними органами. Це дозволяє їм функціонувати в децентралізованому середовищі без монетарного регулювання. Криптовалюта є найбільш розвиненою формою віртуальних грошей, популярність якої як засобу платежу зростає. Біткоїн, як головний представник криптовалют, зазнає широкого використання та популяризації, але його статус визначається по-різному в різних країнах, від електронних грошей до "грошового сурогату".
 6. Інформаційні трансформації останніх десятиліть мають значний вплив на всі сфери життя, зокрема на глобальну економіку, яка стає все більш залежною від Інтернету. Цифрові інновації змінюють традиційні способи збереження, обміну та використання грошей, що призводить до збільшення популярності цифрових грошей. Саме тому одним з напрямків трансформації грошових відносин є можливість впровадження цифрових валют центрального банку (CBDC), яку активно досліджують центральні банки майже всі країн світу та визнають, що CBDC може стати альтернативою традиційним грошам.

7. CBDC відрізняються від криптовалют тим, що є прямим зобов'язанням центрального банку, забезпеченим законодавством і кредитом уряду. Різні форми CBDC (роздрібні, оптові, гібридні) пропонують різні можливості для використання як у національних, так і в міжнародних платіжних системах.
8. Україна має можливість використати міжнародний досвід для створення власної цифрової валюти, е-гривні, яка може сприяти цифровізації економіки та зменшенню корупції. Однак, цей процес вимагає ретельного балансування між інноваціями та безпекою, а також адаптації законодавства та банківської системи, щоб забезпечити успіх та мінімізувати ризики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Encyclopedia Britanica 1969, Pp. 416-494, Vol. 15. Adam & Charles Black, Edinburgh. URL: <https://digital.nls.uk/encyclopaedia-britannica/archive/193592632#?c=0&m=0&s=0&cv=11&xywh=3062%2C2370%2C3218%2C2386> (дата звернення 06.01.2024);
2. Етимологія категорії „капітал” в економічній думці стародавнього світу, теорії меркантилізму і класичній економічній теорії / О.О. Лемішко // Економічний вісник Донбасу. — 2014. — № 1(35). — С. 17-20. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/88653> (дата звернення 06.01.2024);
3. Історія економічних учень : підручник / за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 2001. – 564 с.;
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Українська енциклопедія», 1998. Т. 1: А–Г. 672 с.
5. Економічна енциклопедія : у трьох томах / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
6. Самуельсон, Пол Э., Нордхаус, Вильям, Д. С17 Макроэкономика, 18-е изд.: Пер. с англ. — М.: ООО “И.Д. Вильямс”, 2009. — 592 с.
7. Лещенко О.В. Сучасні погляди на поняття грошей / О.В. Лещенко // Фінансове право у ХХІ: здобутки та перспективи : зб. наук, праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4-7 жовтня 2011 р.). - К. : АЛЕРТА, 2011. - С. 155-158.
8. Дзюблюк О. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності грошей як економічної категорії. Вісник Економіки, 2018, 2: - С.21-35.
9. Світлична В. Ю. Гроші і кредит : підручник / В. Ю. Світлична ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. – 191 с.

10. Котляревський Я. В., Передерієнко Н. І. Вартість та концепції походження грошей. Наукові записки Української академії друкарства. 2010. № 1. С. 83–88.
11. Антологія економічної думки: гроші, кредит і банки: (Огляд ліворадикальної політекономії) / Уклад. В. С. Стельмах. — Львів: ЛБІ НБУ, 2006. — 109 с
12. Харрис Л. Денежная теория: Пер. с англ./ Общ. ред. и вступ. ст. В.М. Усоскина – М.:Прогресс, 1990. – 750 с.
13. Говорушко, Т. А. Сучасні теоретичні аспекти переосмислення походження та сутності грошей / Т. А. Говорушко, І. П. Ситник // Економіка АПК.- 2012 - № 10. - С. 77-80. URL:<https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/6721> (дата звернення 08.01.2024);
14. Ставерська Т. О., Гроші та кредит : курс лекцій для підготовки бакалаврів за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування/ О. П. Близнюк, Г.Г. Лисак. – Електрон. дані. – Х. : ДБТУ, 2022. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/3891/1/KURS_GROSHI_CR_EDYT_9%20%281%29.pdf (дата звернення 18.01.2024);
15. Колесников О.В., Бойко Д.І., Коковіхіна О.О. Історія грошей та фінансів: Навчальний посібник. – Харків.: УкрДАЗТ, 2007. – 162 с.
16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: ЭКСМО, 2007. – 960 с.
17. Маркс, К. Капитал. Том I, книга 1: Процесс производства капитала. М.: Политиздат., 1983. – 891 с.
18. Маркс К., Енгельс Ф.. Повне зібрання творів. Т. 23 — Київ, 1965. – 847 с.
19. Чухно А. А. Вибрані праці : у 2 т. / А. А. Чухно. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2012. Т. 2. – 480 с.
20. Рябинина Л.Н. Деньги и кредит [текст] учебник/ Л.Н. Рябинина – К. : Центр учебной литературы, 2014. – 608 с.
21. Рябініна Л. М. Теорія сучасних грошей: монографія / Л. М. Рябініна. – К.: УБС НБУ, 2011. – 238 с.

22. Менгер К. Избранные работы. М., 2005. 494 с.
23. Гроші та кредит. Підручник. – 4-те вид. перероб. і доп./ М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.М. Лазепко та ін; За заг. Ред. М.І. Савлука. – К. :КНЕУ , 2006 – 744 с.
24. Макконнелл, Кэмпбелл Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер.с англ. 11-го изд. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю ; пер. Е. С. Иванова [и др.]. - Репр. изд. - К. : ХаГар, 2000. - 785 с.
25. С. М. Мацера, Г. Є. Шпаргало, О. Р. Процишин Функціональні форми сучасних грошей // Науковий вісник НЛТУ України . 2010. №13. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsionalni-formi-suchasnih-groshey> (дата звернення: 21.01.2024).
26. Михайловська І. М. Гроші та кредит : навч. посіб. / І. М. Михайловська, К. Л. Ларіонова. – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 432 с.
27. Рикардо Д. Сочинения / Д. Рикардо ; пер. с англ. под ред. М. Н. Смит. – Москва : Госполитиздат, 1955. – Т. 3. – 296 с.
28. Аржевітін С. Підходи до визначення сутності грошей. / С. Аржевітін // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – 140–146 с.
29. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – Москва : Дело ЛТД, 1995. — 864 с.
30. Петрофанова К. Р. До питання про поняття і функції грошей у цивільному праві / К.Р. Петрофанова // Problems of legality. 2017. Issue 135 С. 64-71
31. Мацера С.М., Шпаргало Г.Є., Процишин О.Р. Функціональні форми сучасних грошей / С.М. Мацера, Г.Є. Шпаргало, О.Р. Процишин //Збірник науково-технічних праць. Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.13
32. Шевченко С.Г. Функціональний підхід у теорії грошей / С.Г. Шевченко// Науковий вісник, 2007, вип. 17.3 С. 317-321
33. Тезаврація // Універсальний словник-енциклопедія. — 4-те вид. — К. : Тека, 2006. URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53410/21788.html> (дата звернення: 22.01.2024)

34. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне. – М. : Изд-во "Наука", 1991. – 702 с.
35. Чугунов І.Я., Смирнова О.В. Становлення системи управління фінансовими інструментами ринку фінансових послуг // Sciences of Europe. 2020. №52-3 (52). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlennya-sistemi-upravlinnya-finansovimi-instrumentami-rinku-finansovih-poslug> (дата звернення: 22.01.2024)
36. Панчишин С. М. Еволюція грошей у товарній формі виробництва // Науковий вісник НЛТУ України . 2002. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-groshey-u-tovarniy-formi-virobnitstva> (дата звернення: 22.01.2024).
37. Іванчук Н. В. Гроші і кредит : навчальний посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с.
38. Ali R., Barrdear J., Clews R., Southgate J. The economics of digital currencies. Bank of England Quarterly Bulletin, 2014, vol. 54, no. 3, pp. 276–286.
39. Українська Л.О., Мащенко М.А. Цифровізація грошових інструментів: проблеми державного контролю і регулювання // Review of transport economics and management. 2021. №21. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-groshovih-instrumentiv-problemi-derzhavnogo-kontrolyu-i-regulyuvannya> (дата звернення: 22.01.2024).
40. Що таке фіатні гроші і як вони працюють. Назва з екрану. URL: <https://daliz.finance/blog/shcho-take-fiatni-hroshi-ta-yak-vony-pratsyuyut> (дата звернення: 22.01.2024).
41. Badev A., Chen M. Bitcoin: Technical Background and Data Analysis. Federal Reserve Board. Finance and Economics Discussion Series, 2014. URL: www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2014/files/2014104pap.pdf (дата звернення: 22.01.2024)
42. Цифровые банки бросили вызов швейцарской финансовой индустрии. Електронний ресурс. URL:

- https://www.swissinfo.ch/rus/neon_campaign=top&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=o (дата звернення: 22.01.2024)
43. Athanassiou Ph., Mas-Guix N. Electronic money institutions. Current trends, regulatory issues and future prospects. ECB Legal Working Paper Series, 2008, no. 7, 50 p. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scplps/ecblwp7.pdf?21a28d70b208180883a898dad73451c4> (дата звернення: 12.02.2024)
 44. Virtual currencies – key definitions and potential aml/cft risks // FATF. – July 2014. – URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf>
 45. Кравчук В. Електронні гроші в Україні. Аналітичний звіт / В. Кравчук, Д. Науменко, А. Глибовець. – К.: Альфа-ПІК, 2012. – 64с.
 46. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions – URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0110> (дата звернення: 29.02.2024).
 47. Рубанов П.М. Розмежування сутності понять «електронні гроші», «віртуальні гроші» та «криптовалюти» // Ефективна економіка № 4, 2015 – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6026> (дата звернення: 29.02.2024).
 48. Most popular payment methods of online shoppers in selected regions as of January 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/676385/preferred-payment-methods-of-online-shoppers-worldwide-byregion/> (дата звернення: 06.02.2024).
 49. Про платіжні послуги. Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX
 50. Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними. Постанова правління Національного банку України від 29.09.2022 № 210.

51. EBA opinion on ‘virtual currencies’ // European Banking Authority. – July 2014. – URL: <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf> (дата звернення: 16.03.2024).
52. Рябініна Л. М. Чи мають сучасні гроші ціну? // Вісник Національного банку України № 6 (232), 2015 – С. 34-49 – URL: <https://journal.bank.gov.ua/archive/2015/6.pdf> (дата звернення: 06.04.2024).
53. Пантелєєва Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства Вісник Національного банку України № 5 (231), 2015 – С. 25-31 – URL: <https://journal.bank.gov.ua/archive/2015/5.pdf> (дата звернення: 13.04.2024).
54. ECB Data Portal. European Central Bank. URL: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=10000039> (дата звернення: 13.04.2024).
55. Global Cryptocurrency Market Cap. CoinGecko. URL: <https://www.coingecko.com/en/global-charts> (дата звернення: 13.04.2024).
56. Assessment of Risks to Financial Stability from Crypto-assets. FSB. 2022. 30p. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P160222.pdf> (дата звернення: 13.04.2024).
57. Гавва, В.В. Платіжні токени та функції грошей. //Економіка та суспільство, (55), 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-44> (дата звернення: 10.04.2024).
58. Козій Н.С., Чернишова Т.О. Аналіз функцій електронних грошей в Україні // Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор», Випуск № 2 (58) 2020 – С. 94-98 – URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2020/58_2020/19.pdf (дата звернення: 14.04.2024).
59. Сеник, О. Виконання криптовалютами функцій грошей. //Економіка та суспільство, (33), 2021. – URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-91>(дата звернення: 14.04.2024).
60. Верес І. Електронні гроші та криптовалюта як засоби розрахунків у сфері електронної комерції / І. Верес, Г. Ярега // Підприємництво, господарство і

- право. - 2018. - № 11. - С. 10-15. -
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2018_11_3 (дата звернення: 24.04.2024).
61. UNCTAD. Digital Economy Report. CrossBorder Data Flows And Development: For Whom the Data Flow. 2021. URL: https://unctad.org/system/files/officialdocument/der2021_en.pdf (дата звернення: 24.04.2024).
62. Москалик Р., Балашова В. Тенденції цифрової трансформації у світовій економіці. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2023. № 6 - С. 42-55. URL: https://www.researchgate.net/publication/376814494_Tendencii_cifrovoi_transformacii_u_svitovij_ekonomici (дата звернення: 04.05.2024)
63. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 04.05.2024).
64. Bank for International Settlements. Report no 1 in a series of collaborations from a group of central banks: Central bank digital currencies: foundational principles and core features. URL: <https://www.bis.org/publ/othp33.pdf> (дата звернення: 04.05.2024).
65. Proceeding with caution – a survey on central bank digital currency By Christian Barontini and Henry Holden // BIS Papers. 2019. № 101. URL: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap101.pdf> (дата звернення: 04.05.2024).
66. Monthly Monetary and Financial Statistics of OECD. URL: https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=MEI_FIN&lang=en# (дата звернення: 10.05.2024).
67. Економічні та фінансові показники України. Спеціальний стандарт поширення даних. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sdds> (дата звернення: 10.05.2024).
68. Central Bank Digital Currency Policy-Maker Toolkit. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_CBDC_Policymaker_Toolkit.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

69. The rise of digital money, Tobias Adrian and Tommaso Mancini-Griffoli. URL: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/FTN063/2019/English/FTNEA2019001.ashx> (дата звернення: 10.05.2024)
70. Bank for International Settlements. The technology of retail central bank digital currency. URL: https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2003j.pdf (дата звернення: 10.05.2024)
71. Central Bank Digital Currency Tracker URL: <https://www.atlanticcouncil.org/cbdctracker/> (дата звернення: 12.05.2024)
72. Takuma Yatsui. Implications of China's digital yuan initiative – potential impact and future focal points – Mitsui & Co. Global Strategic Studies Institute Monthly Report November 2020. URL: https://www.mitsui.com/mgssi/en/report/detail/_icsFiles/afieldfile/2021/01/07/2011c_yatsui_e_1.pdf (дата звернення: 12.05.2024)
73. CB: closed test of a digital yuan will not influence the issuance and circulation of the yuans, Xinhua News Agency, Beijin, 2020, URL: http://www.gov.cn/xinwen/2020-04/17/content_5503711.htm (дата звернення: 14.05.2024).
74. Progress of Research & Development of E-CNY in China. Робоча група Народного банку Китаю. 2021. URL: <http://www.pbc.gov.cn/en/3688110/3688172/4157443/4293696/2021071614584691871.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).
75. China releases digital yuan white paper, confirming it is not synthetic CBDC. Ledger Insights. 16.07.2021. URL: <https://www.ledgerinsights.com/china-issues-digital-yuan-white-paper-confirming-it-is-not-synthetic-cbdc/> (дата звернення: 14.05.2024).
76. Король М.М., Співак В. О. Аналіз світового досвіду впровадження центральними банками цифрових валют. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2021. № 39. С. 95-103.

77. Riksbank, E-krona. URL: <https://www.riksbank.se/en-gb/payments--cash/e-krona/> (дата звернення: 14.05.2024).
78. Digitalization on Financial Services and Implications for Monetary Policy in Thailand. Monetary Policy Group, Bank of Thailand. Thematic Study 2018. URL: https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/EconomicConditions/AAA/Presentation_DigitalizationonFinancialServices.pdf (дата звернення: 14.05.2024).
79. CBDC. Як це торкнеться кожного українця? Назва з екрану. URL: <https://digilaw.pro/tpost/ek2ddg6zs1-cbdc-yak-tse-torknetsya-kozhnogo-ukrants> (дата звернення: 14.05.2024).
80. Е-гривня – цифрові гроші Національного банку України. Проєкт концепції впровадження. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Draft_vision_introducing_e-hryvnia_2023.pdf (дата звернення: 14.05.2024).
81. Діденко А. С., Кужелєв М. О. Перспективи впровадження цифрової валюти НБУ. Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 10 листопада 2023 р. [Електронний ресурс]. Електрон. дані. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. – С.161-164 URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2023/conf/1.7/STSEPtaIS_2023_proc.pdf#page=163 (дата звернення: 14.05.2024).
82. PwC CBDC global index. April 2021. - URL: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/assets/pwc-cbdc-global-index-1st-edition-april-2021.pdf>
83. Устінова І. CBDC як вид фінансового моніторингу. Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Суми, 26 січня 2024 р.). – Суми : Сумський державний університет, 2024. – С. 76-80. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream->

download/123456789/94899/1/Ustynova_financial_monitoring.pdf (дата звернення: 14.05.2024).

84. Аналітична записка за результатами пілотного проекту із впровадження платформи “Електронна гривня” та електронних грошей Національного банку України (е-гривні). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Analitichna_zapiska_Egrivnya.pdf?v=4 (дата звернення: 14.05.2024).
85. 4 major trends in global payment methods. Payments and Commerce Market Intelligence (PCMI). URL: <https://paymentscmi.com/> (дата звернення: 28.05.2024).

Додаток 1

Трекер цифрових валют центральних банків (Central Bank Digital Currency Tracker) [71]

